

VIGILIA

VIII. ÉVFOLYAM
1942 AUGUSZTUS

TARTALOM:

EGY BOLDOGTALAN LEVELEI

(AZ EREDETI KÉZIRATOKBÓL KÖZLI TUSKE DÁVID)

HORVÁTH BÉLA: Jegyzet egy téli hajnalon, Szőlőhegy délben

KÉZAI BÉLA: A fogoly

TOLDALAGHY PÁL: Egy sisakos

RÓNAY GYÖRGY: Ősz Szárszón, Tavaszi dal

THURZÓ GÁBOR: „Túl a Nagykevélyen”

TÚZ TAMÁS: Eltűnt... Nyári délután

LOVASS GYULA: Csokonai

HOLLÓ ERNŐ: A tűz kibontotta házunk falát, Téli kertilak, Tehenek az erdőn

MOLNÁR KATA: Az ajtó előtt

VÉGH GYÖRGY: Strófák a bölcsességről

OTTÓ FERENC: Vallomás a Mária-siralomról

E L V E K É S M Ű V E K

THURZÓ GÁBOR: Kassák Lajos: Hídépítők — **VAJDA ENDRE:** Ignác Rózsa: Róza leányasszony — **VAYER LAJOS:** Wick Béla: Kassa története és műemlékei

SZERKESZTI:

MÉCS LÁSZLÓ ÉS POSSONYI LÁSZLÓ

VIGILIA

SZÉPIRODALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT

FŐSZERKESZTŐ:

MÉCS LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:

POSSONYI LÁSZLÓ

Megjelenik minden 1-én, évi 500 oldal terjedelemben

Előfizetési ára egy évre bel-
földön 12 P, félévre 6 pengő

Külföldre: Romániában 400 lei, Szlovákiában 60 korona, egyéb külföldön 15 P.

Vállalatoknak
évi előfizetési díj 40 pengő.

Egyes szám ára 1-20 P.

Főbizományos: Athenaeum könyvesboltja, Budapest, VII., Erzsébet-körút 7.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI., Mussolini-tér 1.
Telefonszám: 12—99—01. Postatakarékpénztári csekk számla száma: 20.668.

Minden cikkért szerzője felelős

Kéziratokat nem adunk vissza

A VIGILIA példányonként kap-
ható minden könyvesboltban
és az Ibusz pavillonokban.

Laptulajdonos, felelős szerkesztő
és kiadó: **POSSONYI LÁSZLÓ**

EGY BOLDOGTALAN LEVELEI

Ezek a levelek szerencsés véletlen folytán jutottak kezünkhöz. Minthogy korunk égető kérdéseiről szólnak, sietve adjuk át a nyilvánosságnak őket. A könnyebb érthetőség kedvéért szükség szerint jegyzeteket is tűzünk hozzájuk; kérjük az olvasót, ezeket is kísérvé figyelemmel. A neveket tapintatból, a keltezés helykimélés céljából mellőzzük. Borúfi leveleit teljes terjedelmükben adjuk; Urbánus válaszait viszont egyáltalán nem: részint elvesztek, részint — a levelezés végén, ildomtalan becsmérő szavakkal illetik Borúfit. A történet ezek nélkül is világos. — *A közreadó.*

1. BORÚFI, URBANUSHOZ.

Kedves Barátom, mély szomorúsággal értesültem sorodról! Nem tudom, teljes egészükben helytállóak-e híreim; íme lásd, mit hallottam! (Bár megcáfolhatnád!) Mondják, hogy azok, akik a magyarság dolgaiban magukat hivatottakká választották, számon kívül vetettek s csak azon föltétellel hajlandók korábbi ballépéseidet megbocsátani, ha: 1. záros határidőn belül legalább két népi őst mutatsz föl; 2. korábbi műveidet töredelmed jeléül megsemmisited; 3. megtérésed igazolásául három népballadát, két népi életképet és egy terjedelmesebb önvallomást írsz; végül 4. eddigi tekintélyeidet megtiprod s akiket eddig vonakodtál dicsőíteni, hosszú cikkekben magasztalod, különös tekintettel arra, milyen hatást keltettek benned (de ennek így kell kezdődnie: „*amikor én....*” vagy ami még helyesebb: „*én már 19...-ben megmondtam...*)

Minthogy ismerlek s meghódolásodra egyelőre kevés a reményem, elhatároztam, hogy föl-fölkereslek magányodban leveleimmel s tájékoztatlak irodalmi életünk eseményeiről. Addig is, amíg valami érdekeset hallok, kívánom, legyen elviselehető számkivetésed! Ég veled!

2. BORÚFI, URBANUSHOZ.

Kedves Öregem, megvallom, kissé tanácstalanul állok üzenetteddel szemben. Tolsztojt és Stendhált olvasod, gramofonodon, vagy mint egyesek magyarítják, *hangrajforgódon* naphosszat Beethovent és Debussyt játszol, s híreim, — állítod, — nem nagyon érdekelnek. Pedig ha tudnád, mennyi csemegém van számodra! Álljak bosszút s hallgassam el őket? Nem gyötörlek! — íme halld:

M. S. mester körül¹ dúl a háborúság! Maholnap olyan lesz ő, mint a választóvíz, mely csalhatatlanul eldönti, kiben

¹ Nem azonos a XVI. századi felvidéki festővel.

buzog népi vér, ki igaz magyar. Aki jó szót ejt róla, gyanúba kerül s előbb-utóbb a te sorsodra jut; aki *csepüli*, máris az *építő* magyar színében tetszeleghet. (Bármily meglepő is, ez az igazság: tudniillik új irodalmunk távozásod óta fokozottan értékesíti vívmányait, így többek között a doronggal, cséphadaróval, vasvillával és buzogánnyal való *építés* találmányát. Minél fogva egyes bogarász hajlandóságú elmék, hír szerint, javaslatot tesznek az Akadémiának egy új szótár megszerkesztésére: szótáréra, mely a tájékozatlanabbak számára szép rendben elősorolná nyelvünk legfrissebb jelentésváltozásait; amilyenek például: üsdvágdnemapád = gerinceség, kapanyele = toll (már tudniillik az írói), képzavar = igazi líra, és így tovább... De térjünk vissza M. S. mesterhez. Nagy örvezzéssel húzzák ám fejére a vizes lepedőt! Tizenyolc éves korában másként írt, mint ma! — vádolják. Másra esküdött! Cikkeket írt egy bizonyos Vörös lobogó című lapba!

Írt-e, nem írt-e, ne firtassuk; maradjunk az elveknél, — gondoltam s jámboran megkérdeztem egyik főntebb említett hivatottunkat, vajjon üldözendő-e egy negyvenen fölüli író azért, amit *tizenyolc* vagy *húsz* éves korában írt? Nem áll-e rá is a fejlődés törvénye? Nem volt-e Pál is Saul, stb. Látad volna haragját! S dühe szikráit, mikor ellene vetettem: közületek is hányan hirdették éppen az ellenkezőjét annak, amiről ma tesznek tanúságot, s nem huszegynéhány, hanem tán csak öt évvel előbb? Fölugrott, lehordott a sárga földig, rossz magyarnak, mindenféle bérencnek hírelt! Mit tehettem? Neki van igaza, mert *mer* és *tud* és *akar* igazságtalan lenni. Krisztus megbocsáthat Saulnak: ő soha senkinek nem bocsát meg! Megbocsátani? Hiszen nem is erről van szó, egyszerűen csak az értelemről. Csakhogy az értelem beteg korok kóros csökevénye! Hinni kell, barátom. Mit? Mindent, amit ő mond és hisz. Nem tudod, mit hisz, nem érted, mit mond? (pedig magyarul ír a jámbor, csakhogy nincs, aki lefordítsa!) Mit számít! Annál jobb: őbenne kell hinned! S ha nem hiszel? Kárhozatra taszít!

Azóta várom a száműzetés parancsát. Isten veled.¹

3. BORÚFI, URBANUSHOZ.

Megkaptam leveled, melyben arra kérsz, küldjek neked néhány jó könyvet, hogy leckét vehess belőlük a korszerű igaz magyarságból. Sokáig fáradoztam ez ügyben, sajnos, vaj-

¹ Az MS. probléma Borúfi egy másik, egyelőre kéziratban maradt levelében is szerepel. Azzal kapcsolatban, hogy MS.-t egyik lapunk megbélyegző értelemben individualistának mondja, siralmas tájékozatlanságában a következő megjegyzést teszi: „Nem derék individuumok összessége-e a derék nép? Olyan nagy bűn, ha egyéniség akarok lenni?” Látni fogjuk: később megbánta e bűnét.

mi kevés sikerrel. Értekeztem néhány tudósunkkal, majd megvettem műveiket s éppen boldogan hazafelé siettem vagy tizenöt kötetel a hónom alatt, mikor az egyik sarkon lecsapott rám NN. A nagy népész. Te ezt olvasod? — dördült rám. — Tűzbe velük! A Dunához vonszolt s beleszórta a könyveket. Szemét! — tombolt, népbütítés! Tudják is ezek a maradi szobatudósok, ezek a hamis próféták, ezek a leváltárosok, mi a magyar! Majd én megmagyarázom! — És magyarázta. Sajnos, egy árva szót sem értettem az egészéből. Mint később rájöttem, ihletében új, tetszőtől nyelvvel teremtett.

VP.-vel, gondoltam, jobban járok; hozzá fordultam. Szívesen fogadott s a maga ízes és tempós modorában a következőket mondta: „*En* fajtiszta, jó népi magyar vagyok. Tehát ami *nekem* tetszik, az tiszta, jó magyarság. Ami viszont *engem* nem indít meg; nem is magyar az.” Példákat kértem. Szolgált példákkal is. Azóta izgatottan várom, mikor hányják ki vasvillával Paál Lászlót, Szinyei-Mersét meg a többieket a múzeumokból.

Itt is fölsültem; mit tegyek többet? Szorgosan olvasni kezdtem bizonyos folyóiratokat s egyéb becses nyomdatermékeket. Jegyzetszótárt, nagy bánatomra, nem függesztettek hozzájuk, így csak fogyatékosan érthettem meg őket. Annyi bizonyos: a mellérendelést egyelőre nyilván csak elméletben űzik; az egymásra következő aki-amely-amikből egész kis várat építettem. De hát ebből is elég. Rendelj mellé, legyen benned komor gondolkodó erő s kellő mélység; lehetőleg csináltass gyorsan ellenzót a szemedre! — és a legfontosabbat, lám, majdnem elfeledtem! — olvasd szorgalmasan FG. cikkeit! Jó mulatást! (Ha ez utóbbiakban netalán tán némi ellentmondást találnál ahhoz képest, amit ugyanezen író nem sokkal ezelőtt egészen más jellegű lapokban írt, nehogy balga módon eszedbe jusson MS! FG. más, neki joga van hozzá; ítél ő élők s holtak fölött (maga fölött viszont soha!) — és, — a hírek szerint — mindig el is hiszi, amit mond.

4. BORÚFI, URBANUSHOZ.

Lám, *Zimándi Pius* is megkapta! Meggondolatlanságában odáig merészkedett, hogy védelmébe vett egy önképzőkört, amely farsangi ünnepélyén tangóharmonikát engedett szóhoz! (Igaz, úgy melleleg egyebeket is mondott, számonkérve egyeseken a tárgyilagosságnak napjainkban már erősen elavult követelményét. Ha az előző levelemben említett szótár elkészül, — maradi magyarok használatára, — majd rájön ő is tévedésére.) Ami a tangóharmonikát illeti, egyesek szerint semmi hiba sincs abban, ha farsangkor vidám diákok elszórakoznak vele. De ne térjünk mellékvágányra! „*Egy gyanútlan és még könnyebben ingerelhető diák-olvasó*” tud-

niillik nem állhatta meg szó nélkül Zimándi Pius cikkét; méltán, hiszen, mint mondja, „*ma már hála Istennek ott tartunk, hogy költészetünkben keressük a magyar valóságot, a magyar lényegét.*” Azt azonban, hogy mi is ez a „magyar lényeg”, nem árulja el ő sem. S hallgat róla a szerkesztő is, ellenben ilyen jegyzettel hozza a diák levelét: olvasta a támadásokat, de „*tudván tudja, milyen lukbul milyen szél fú, s éppen ezért válaszolni sem kívánt.*” Mily velős népi szólás a jóhíszeműség igazolására! Bizony, nem fegyvert s vitézi: dorongot és gáncsvetőt ünnepelhetne ma a műzsa. Szólj ellenem: nem ellenfelem vagy, hanem ellenségem. Legyen más a véleményed, mint az enyém: bolond lukbul bolond szél fúj! Hogy igazad is lehet? Hogy sok forró hit helyett jó lenne egy kis önvizsgálat és kétely? Hogy az a részletesebben ki nem fejtett „magyar lényeg” tán sokkal tágabb, mint, — hogy népi modorban szóljunk, — nagypipájú, de nem mindig sokdohányú letéteményesei hiszik? Lám, most olvastam *Illyés Gyula* könyvét, a *Mint a darvak* címűt. Mennyi derús latin szint kever a magyarság képébe! (Igaz, vele vannak legnagyobb zavarban az új hit lázas apostolai.) Bizonyára bölcsőbb lenne csatabárdok csattogtatása helyett megbízhatóbb igazságokat fölhozni. Tanulni, olvasni: ez sem árt! Mi lenne, ha azoknak, akik ma magyarságunkról ítélnek, egy szép napon előzetes értesítés nélkül vizsgáznuk kellene magyarságunk ismeretéből? Alighanem erőt venne rajtuk a komor gondolkodó erő némasága. — Isten áldjon!

5. BORÚFI, URBANUSNAK.

Könyvnap! Jártam a sátrak körül. Találkoztam egyik legnagyobb írónkkal. „Népi” író is. Leszeggzett fejjel ült, arcát tenyerébe temette. Halálosan szégyelte magát kéretlen csatlósai miatt.

6. BORÚFI, URBANUSNAK.

Kezdek meginogni, érzem. Korom nagysága áthat és dagaszt. Régen megvárták, míg az író meghal, aztán márványba faragták. Később a politikusok dívatba hozták, hogy még életükben szobrot öntsenek róluk. De az írók ismét túltettek rajtuk! Még életükben s *önkezüikkel* alkotják meg szobrukat. Sőt: kijelölik önnön helyüket az irodalomtörténetben, szolgálatkészen előre megírják a róluk szóló fejezetet! Ez már engem is elragad! Átképzem magam tősgyökeres filológusnak! — Nem érek rá többet írni, sietek, sietek!

7. BORÚFI, URBANUSNAK.

Éljen az intuíció! A tudósok mind szamarak, Tolnai Lajos a legnagyobb magyar író. Kétezerháromszázadszor ol-

vastam ezt FG. cikkeiben, végül mondogatni kezdtem, mint egy bájos imádságot, s ma már hiszem! hiszem! hiszem! Érzem, amint azóta egyre sűrűsödöm és mélyülök! Mélyebb vagyok, mint egy kút. Új élet vizei bugyognak bennem! Hiszek! hiszek! s holnap elégetem könyveimet, hajdani egyetemi jegyzeteimet, mert nem olvasni kell, hanem hinni! Érzem, hamarosan professzor leszek. Ma még nem vagyok az: átkozott régimódi világ! Jöjjön hát az új kor! Katedrát nekem, katedrát! Ha nincs üres, rendeljetekek mellé valahol egyet! Mert én vagyok a magyarság, az igazság és a világ, egyszemélybenmostésazidőkvégezetéig!!!¹

¹ Mint legújabbban értésünkre jutott, Borúfi azóta Vezércsillag címen lapot alapított. Az első számban arcképét, családját és nagysága hitvallását közölte; mindehhez kisebb tanulmányt mellé kell önmagáról, természetesen első személyben. Ugyanott olvasható elmés bírálata Urbanus összes műveiről „Egy kiírtandó tollnok bérencségei” címen, s új kecskeméti népdala „Nem kell nekünk Huizinga” címmel.

(Az eredeti kéziratokból közli Tüske Dávid.)

HOLLÓ ERNŐ:

TEHENEK AZ ERDŐN

Hátukon légy-csapatok zümmögélnek,
alattomos, aljas, falánk hadak,
s ha megmozdulnak nehéz lépésekkel,
zenznek az erdön lággy, csengő-szavak,

sötét szemükben béke, csönd tanyázik,
fogaik között fű, virág ropog,
mint egyhangú változástalan ének,
mint útivándor alatt a homok.

Arnyékos völgyben vízre hajlanak,
úgy fogyasztják, mint legdrágább italt,
s majd gyors iramodással tovamennek.

Dübörögnek a vén hegyoldalak
alattuk és a máskor oly kihalt
tájon langyos csengetyűk összecsengenek.

HORVÁTH BÉLA:

VERSEK

JEGYZET EGY TÉLI HAJNALON

Ezen a téli hajnalon
Egy száraz ág az ablakon
Komoran betekint.
Jaj, reggel van megint!
Fölbredék, jaj, fölkelek ma ismét,
Mint egy szegény, kit senki nem szeret s nem is véd,
Megkezdődik a nagy vadászat,
De hol vagytok ti régi társak,
Hol vagytok mostan hajdani
Barátaim, e hajnali
Sötéten jöttök-e velem?
A ködbe nézek mereven,
Itt állok megbűvölve mindörökre,
Bátran tekintek én a sárga ködbe
S már nem törődöm semmivel a földön,
Csak ordítom, mint látnok azt üvöltöm,
Ne féljete, ti üldözött szegények,
A csillagunk egy hajnalon megéled,
Csak várjatok a ködben a csodára,
Ne féljete! megvirrad nemsokára!

SZÓLÓHEGY DÉLBEN

A fonnadozó venyigén
Ragyogva dőlt az őszi fény,
Mint eleven arany.
Szomorkodott a Balaton,
Suhant a fényes kazalon
A gyöngyöző sugár.

A fák tövében éheset
Álmodtak görbe béresek,
Tátogva feketén.
És áldott törpe szilvafák
Az őszi ízek illatát
Lehelték messzire.

Dongott egy téveteg darázs,
Settengett már a hervadás
A sárga bokrokon.
S az alázatos bodzafák
Haláluk édes bánatát
Suhogták szerteszét.

Megfeketült a kék kőkény,
Busongott őszi végzetén
Szegény kőkény-bokor.
Búsult a lomb, búsult a fű,
Hogy halni milyen gyönyört
A csillogó napon.

Búsultam én is, fiatal
Szívemben, mint a fecske-raj
Fölkelt a régi bú.
És hallgattam a füveket,
Micsoda égi üzenet
Üzenget általuk.

Gyerek voltam, kicsiny gyerek,
Ki szenderegni így szeret
A zizzenő fűvön.
De bár ne keltem volna fel
S ne tudnám, mire ébredel
Te kárhozott világ!

KUTYÁK

Nincs egy kutyám, egy kis kölyök,
Aki köröttem sündörög
S nyomomba vígan oldalog,
Megszimatolva, hol vagyok.

Nincs egy kutyám, aki csahol,
Mert életem csak kutya-sor,
De ismer minden kóbor eb
S a porba vígan hempereg.

Kutyák, szegények, kóborok,
Megértem én a dolgokat,
Szeretlek, sárga, korcs ebek,
Akik világgá mentetek.

Nincsen gazdátok, uratok,
Én is uratlan eb vagyok,
Nincs ólatok, se helyetek,
Eb vagyok én is veletek.

Igy járok én is ordason
És oly sovány a horpaszom,
Az én szívem is úgy sajog,
Mert én is üldözött vagyok.

De nem fog el a gyáva kín,
Ti vagytok drága társaim,
Kutyák, ti hulló seregek,
Ti halni élhetetlenek.

Ha éltem is, nem éltem én,
Futottam a föld kerekén,
Bujdostam búsan veletek,
Lompos kutyák, szegény ebek.

Szeressetek, csak én tudom,
Hol futtok, mily sötét úton,
De azt is tudom, hogy mi lesz,
Hogy nem örökké lesz így ez!

A FOGOLY

Ez akkor történt, télen, amikor Raspe, a sógor rátörette a wartburgi várkaput. Olyan magas hó volt, akkora hideg, hogy a fenyőfák megroppantak a kinzó súly alatt. Talán a kövek is szenvedhettek és a símahomlokú hegyek. Ezekben a napokban gyakran beszélt így Erzsébet, ahogy sorralátogatta di-dergő szegényeit. A fegyverkovács kis árvájának kenyeret adott, de most nem cirógatta meg a leányka orcácskáját, hanem a behavazott hegyekre nézett, ahonnan zengő lármával szél jött. Amikor pedig a kapuór özvegyének ibrikjébe forró levest töltött, nem a maga szép és erős urára gondolt, aki Otrantóban veszett a keresztések gályáin éppúgy, mint a kapuőröz, hanem a sudaras, szép fenyőkre gondolt, amint feszülő derekuk összetört a viharban.

Raspe úrnak azonban mégis sürgős volt a dolog, noha emberei váltig vonakodtak a nagy hideg miatt. Azt mondogatták: — Jó, jó, majd csak felkészülünk, csakhogy kinek szekere, kinek lova, kinek élelme hiányzik. A mostani nagy inségben mindenki felemésztette, amije volt. A merészebbek meg azt is mondták: — Legalább Vízkeresztig türtőztetné magát a dühös Raspe, vagy amíg a hó meghuppan egy kicsit. Nem röstel egy húszéves asszonyka ellen ekkora kegyetlenséget?

— Persze, hogy nem, — vágott vissza Till, aki urának derék tisztje volt és könnyen repült a kardja, — ha valaki Raspe Henrikkel kötödni mert. Már Bambergben is tudtak róla, hogy mire készül Henrik a sógornője ellen. Ekbert, a püspök megragadta Till urat az övénel fogva és megrázta a melák türingiait.

— Krisztus szenvedésére mondom, ha már az özvegyet nem tűritek, legalább a gyermekeit néznétek, ti farkasok! — s nagy égő arca annyi haraggal tüzelt, hogy Till úrban megakadt a kitervelt mondóka. Till urat azért küldte Raspe Bambergbe, hogy kipuhatolja, mit szólna a tervhez a püspöki rokon? Most azonban ugyancsak mentegetőzhetett s azt nézte, hogyan szabadítsa ki magát a püspök ujjainak kemény szoritásából. Hanem azért összeszedte magát mégis és sértődötten arról kezdett beszélni, hogy a türingiai rokonság más-képpen vélekedik. A rokonság pedig ugyan biztatja Henrik urat, hogy űzze ki a Wartburgból azt a magyar asszonyt, még ha király lánya, akkor is. űzze ki, mert hovatovább eltékozol mindent. Mert mit csinál ez az örült asszony? Tavaly, alig hogy begyűjtötték a silány termést, amit a parasztjaink szinte a tiz körmükkel kaparnak ki a sovány türingiai földből, szétosztotta a szegények között. Hiába zúgolódott a

várnép. Rajtam kívül maholnap egy fia fegyveres sem marad ott. Koszos csőcselékkel van tele a vár. Messziről bűzlik tőlük Wartburg. Herman gróf nagyot nézne, ha láthatná, mivé lettek a pompás termek, a gondozott kertek. Magad is emlékezhetsz, uram, milyen élet volt ott valaha! A dalmokversek, a tornák! És most? Leprásokkal, büdös nyomorékokkal zsúfoltak még a folyosók is.

Till úr őszinte utálattal folytatta:

— Ez az örült asszony valósággal kifosztja a palotát, pénzzé tesz mindent, csak teletömhesse bélpoklosait. A vár körül a hegyoldalt, a völgyet s magát Eisenach városát is, mint a sáskák a rétet, úgy elárasztotta a cudar szegénység. Kivágják a fákat, lerombolják a majorságokat, tépik, marják egymást, mint az éhes ordasok s csak akkor csöndesednek el, amikor Erzsébet asszony megjelenik közöttük. Eisenachból pedig minden jobb polgár megszökött már. Inkább otthagya házat, földjét, csakhogy ne kelljen látnia ezeket a csúszó-mászó őrjöngőket, kik éjjel-nappal csapatostul jönnek, zsoldárokat énekelnek. Panaszos hangjuk betölti az éjszakát, betölti az eisenachi szép templomokat, amelyeknek falai verejtékeznek a rájuk lehelt szennytől. Hanem ez a Rodger nevű minorita őrjiti őket. Ő vezeti fel őket a várba zászlókkal s ő szállásolja el valamennyit az eisenachi tisztos polgárok elhagyott házaiban. Uram, pestises a levegő Thüringiában! Kinek a műve ez, ha nem ezé a magyar boszorkányé, meg a Rodger baráté, akik dögletes ispotállýá tették a türingiai grófok ősi fészkét... Ki kell söpörni onnan ezt a szemetet!

Szavainak lázas hevétől Till úr egészen kiizzadt s nem adta volna sokért, ha most a püspök megszánja egy kupa borral, úgy berekedt. A püspök azonban semmit sem szólt már és ősz fejét tenyerébe rejtve, talán sírt, talán imádkozott. A dóm meredek teste beárnyékolta a szobát s az estébe hajló téli nap utolsó sugara megtükrözött a püspök gyűrűjének rubintján...

*

A bambergi püspök akkor este is, amikor már Erzsébet állt előtte, csak a dóm meredek testének hűvösségét érezte betakart arca előtt s akkor este is, amikor már az elűzött asszony szavait hallgatta, talán sírt, talán imádkozott. De ujján a rubintja most másképp ragyogott. Most az asszonyka nagy barna szeme tapadt a gyűrűre. Mialatt pedig idegen lejtésű, de nyugodt szavakkal elmondotta, hogy törték rá Raspe részeg parasztjai a kaput, hogyan úzték el őt három apró gyermekével a várból, hogyan verték ki botokkal az istápolyból a betegeket s a vár alól a didergő szegények seregét, hogyan vasalták meg a derék Rodgert — csak a rubintot nézte s úgy tetszett hirtelen, mintha az esztrigáni vár kápolnájában állna az örökméceses lángja előtt.

Milyen rég volt ez, izzását mégis érzi! Most ennek az ék-

kőnek van ilyen régi, multat idéző fénye — szeretné mondani, de annyi ereje sincs, hogy az ősz püspök fölé hajoljon és megérintse ajakával a gyűrűt...

— Esztergom! — akarja mondani s egy pillanatra maga előtt látja deli szép apját, András urat és Béla öccsét, a sápadt, szótlan kamaszt, akivel a wartburgi esküvőn találkozott utoljára...

Ekbert püspök azonban felneszelt a hirtelen csöndtől. Felemelte fejét s látta, hogy az elhamvadt szavak helyett most már csak a könnyek beszélnek Erzsébetből.

— Asszony! — szólalt meg csöndesen. — Két írást készíttettem el. Figyelj reám. Az egyiket a pápához írtam, a másikat atyáduradhoz, Endre királyhoz, aki férjed után nekem is hatalmas rokonom. Ezekben a levelekben feltártam mindazt, ami veled és gyermekeddel történt. A pápa és a te királyi atyád hatalma kell, hogy igazságot szerezzen neked. Ebben a zűrzavarban és inségben csak az ő erejük elég ahhoz, hogy téged visszahelyezzenek jogaidba s hogy megfélemlítsék farkaslelkű sógorodat. Asszony, írd alá ezeket a panaszleveleket. Egyiket Rómába, másikat Esztrigánba küldöm még a mai napon.

Erzsébet inogva áll, csontos kezével az asztalhoz támaszkodik. A hűvös szavak, a sötétség szinte fojtogatják és fiatal testében hirtelen forró ujjongás nyargal. Igen! Igen! Az igazság! A jog! Minden keresztények és elnyomottak ura, a pápa az ő támasza lesz és az ő hatalmas apja. Apám! Talán sereget is mozdítana érte! Sereget! Sok-sok ezer lovast. És a sereget, mint a fergeteg, öccse, Béla vezetné, kezében dárdával s a dárdán a szél, a teuton föld minden vihara az Árpádok címeres zászlaját lengetné! S ekkor hazamennének mindnyájan Esztrigánba. Előbb Pozsonyban kötne ki a hajó, hogy lássa a nagytornyú palotát, ahol született. Aztán Fehérvárra zárandokolna, hogy imádkozzék István úr és Imre sírjánál. Onnan a mennyei királyné asszony városába, Váradra hajtatna gyors szekereken, a füves síkságon át László úr hamvaihoz, onnan fel Patakra, ahol kisgyermek korában egy boldog nyarat töltött szép, büszke anyja mellett. Az ő egyik kicsiny leánykája Gertrud, éppen olyan lesz, mint az anyja volt...

Lázás boldogság reszket az ujjaiiban s nyúlna is a tollért, hogy aláírja a vádleveleket. A vádleveleket... De egyszerre kialszik benne a vad lobogás, lehiggad, megenyhül. Csak egy sóhajtás az övé mindabból, amit pillanatok alatt végig gondolt. És övé a szegénység és övé a megbocsátás. Övé a türingiai föld minden szegénye, a teuton föld minden szegénye s a föld minden szegénye. A szegények, a betegek, a bénák, a nyomorékok nem engedik el őt a maga útjára. Ha elindulna, utána özönlének. Előbb egy-kettő követné a lovasoktól kísért szekeret, aztán tíz, száz, ezer. Még el sem érné a magyar gyepűt, millió és millió özönlene utána, kapaszkodna

beléje, kiáltozna utána. Amint pedig mind tovább és tovább zarándokolna, nyomába szegődnének a föld minden szegényei és kiáltának feléje hangos szóval: — Ne menj el tőlünk asszony! Ime, a világ pereméig követnek téged a földnek minden szegényei, akiknek mindörökre foglya vagy!...

És akkor, mikor Ekbert püspök világozságot gyujtott, hogy Erzsébet lászson, ő már látott. Most már csak felemelte az asztalról a két vádlevelet és egy hirtelen mozdulattal öszszetépte. Aztán így szólt:

— Szegényeimnél maradok, atyám és megbocsátok minden ellenem vétkezőknek...

Kézai Béla

TOLDALAGHY PÁL:

EGY SISAKOS

I.

Egy sisakos és hallgató vitéz,
egy délután, mely félig elhaló,
egy körmenet s talán egy női kéz,
mely sejtethő csak és nem látható,

egy hosszú csók, mely szívedig remeg,
egy régi bánat és egy indulat
jelképezik talán az életet,
mely engemet ábrázol és mutat,

II.

a testet és a lelket is. — Vajjon,
az emlékeknek lángja meddig ég?
ha eltalálna fogyni olajom,
táplálják-e tovább a venyigék?

Válaszra várok, s Isten tudja mit
felel reá a végzet: lopva jár
a gondolataimban, mint szelíd
s zöld ligetek mélyében a halál.

RÓNAI GYÖRGY:

VERSEK

ŐSZ SZÁRSZÓN

Lebontja már sátrát a nyár,
a dombokon borong az ősz.
Az ember únja otthonát,
a parton csöndben elidőz.

Hullám hullámra hull, az út
hosszán hajlongó jegenyék
csapongó ágai verik
a szív lassudó ütemét.

A nap lehull. Az este jön.
A Göncöl száll Szepezd felé,
s utána bódult csillagok
zuhannak, fejjel lefelé.

Fordul az évszak, csikorog
az égbolt rozsdás tengelye,
s utána fordul elkopott
életünk, fejjel lefele.

Egy pillanatra föltűnik,
fonákul már, a táj, pereg,
s libegve hull a semmibe,
akár az őszi levelek.

(1941)

TAVASZI DAL

Itt az este, zöld az ég,
kék az alja, lángol;
fönn a csillag zölden ég
önnön mámorától;
lenn a barna hegy felett
bodrozódó fellegek
selyme mint a fátyol.

Rajta, tárd ki ablakod,
nézd, amint a zöld ég
ejti már a csillagok
csillogó gyümölcsét,
s lenn is egy-egy lámpa gyúl
imbolyogva, válaszul,
nyugtalan tükörkép.

Tárd ki, tárd ki két karod,
idd föl ezt a tájat!
Lám a lég is izgatott
illatokkal árad,
habzik lenn a völgy ölén
szirmok árnya közt a fény,
villogó varázslat.

Lelkeden ma, — nyílj ki hát,
mint a régi Léthe,
zúdul át a friss világ
bűvös, tiszta léte! —
s énekedben ékesen
zeng a fényes végtelen
szíve lüktetése!

THURZÓ GÁBOR:

„TÚL A NAGYKEVÉLYEN”

Dévénytől Esztergomig síkságon tör kelet felé a Duna. Kétfelől lapos partok fogadják, végtelen gabonatáblák, szelíden és békésen hullámozó lankák. Nagy szigetet ölel körül s vízimalmok fekete láncát ringatja. Esztergomnál jelenik meg az első domb: szakadékos, sziklás, összeszorított ököl, a magyar királyok várát hordozza dacosan, románkori termeket, kápolnákat, oszlopfaragásokat, a szent király hálótermét; a palotát törmelékekkel, szeméttel töltötték tele a századok és ablakaiból a túlsó partra lövöldöztek császári, majd török katonák. Szemben a Garam ömlik a Dunába, alacsony fűzfákkal beszegve, vízében libák eveznek s belegázolnak meleg időkből a libapásztorok is és az összeszűkülő folyam vonulását követik pillantásukkal. A Garam fölött egyre magasabb lesz a part, Esztergom után mindjobban egymás mellé szorúlnak a dombok, s a Duna két partján, Basaharc körül, a Pilis és a Börzsöny sötétkék hegyei néznek egymással farkasszemet. A regényes Duna szakasza következik, — ünnepélyesen, romantikus regék hangulatát hordozva.

Esztergom köré a magyar királyidők idillje fon regényes pókhálót. Az eltemetett kastély szép és szomorú jelkép. Kápolnájában királyok térdepeltek, a csavart oszlopú, áttört rozettájú ablakokon Franciaországból jött királyné nézte a folyam vonulását, s míg harci kürtök rivaltak, hazagondolt. A Dunán lovasok úsztattak át, apró lovakon apró kemény emberek, a román palota körül magyar volt a történelem. A falakon freskók ragyognak, a négy erény, szőke, Giotto-szemű hölgyek; a próféták szakállas fejei a biblia tanítását idézik, de Vitéz János dolgozószobájában már a zódiákus misztikus ábráit rakták ki aranyló mozaikból. A kápolna oszlopfőjén magyar arcképet örökített meg a kőfaragó művész, talán a palota építője: — tömör, erős arccsontú, kerekfejű ez a régi önarckép, az árpádkori magyarság mintázta meg benne önmagát. Aki a termekben bolyong, megtalálhatja a házi-liftet, mely a földszinti traktusba vezetett le s melyen talán étkeket húztak föl, királyi lakomák asztalára. A cselédség kazamatái sötétek, nedvesek, a boltíveket a hajdani olajmécsek füstje festette feketére. Aki palotában vándorol, szűk csigalépcsőkön járhat föl-le, titkos folyosókra nyithat, és az esztergomi palotában úgy ismerheti meg a magyar történelem egymásra fekvő rétegeit, mintha a föld kergét metszené át. A legelső réteg az Arpádok franciás kultúrája, III. Béla aranyideje, ez a korai, barbárabb humanizmus. Ez emelte a szentistváni palota alapjai fölé a kápolnát, ez faragtatta az oszlopok fejeit,

ennek a műve a kápolna kerek apszise, mely mögül később ágyúk lődöztek a várívókra. A második réteg Mátyás reneszánszáé, — Vitéz János a palota gazdája, aki Itáliából hozott festőket. A főpap palotája, itt az esztergomi hegyfokon, a tudomány bástyája volt: Magyarország fölé könyökölt ki. Jánus Pannónius verseit olvasva, ma is otthonosan kiismerhetjük magunkat a főpapi dolgozószobában, a palota udvarán. A harmadik réteg a várvédőké és a törököké, ők töltötték föl a falakat törmelékkal, szeméttel, hogy a várat ne lőhesse szét ellenséges ágyúgolyó. A harmadik Esztergom falai alatt a bujdosásából hazatért Balassa Bálint verekedett, s ahol most a primási palota magyar barokkjá vonul végig a Dunaparton, talán ott érte golyó, ott hanyatlott Rimay János karjaiba. A negyedik réteg a felejtő századoké. A betemetett palotán kirándulók járkálnak, a császári időkben polgárok sétálnak, nézik a Garamot, keresik a láthatáron a Mátrát, a Tátrát, a Fátrát. Néha felfedeznek egy-egy alapfalat, óvatosan ásni kezdenek, majd újra betemetik, amit találtak s csak az elmúlt években indultak neki a csákányok a Várhegy felbontásának. Aki elsőnek tekintett az árpádkori palota oszlopai, freskói, mozaikjai közé, káprázattal láthatta, hogy a magyar történelem épen maradt, ragyogó Pompei-jét fedezte föl.

A Várhegy körül az egyházi és polgári Esztergom földszintes viskói, kacskaringós, platános utcái, barokk kanonoki házai, sárgára festett templomai lepik el a földet. Az utcákon papok sétálnak, sok a lila cingulus, a primási kertben a siető főpapokkal találkozgat a polgárság és Esztergom iskoláiban bencés és ferences szerzetesek nevelik a hajdani várszelléreinek, vitézeinek, zsoldos várívóinak utódait. A Dunasor, a Viziváros polgárai nyáron kirándulnak Kovácspatakra, ott építettek régies, faverandás, emeletes villákat, a patak szűk, szagos völgyében. Húszt esztendeig csak útlevéllal mehettek át a szembeni partra, a villák lassan szétmálltak, a tetőkön becsurgott az eső, a zsaluk gállickék festéke lepattogzott, s akik annyi év után ismét kinyitották az ablakokat, a verandák ajtaját, nedves, párás dzsungelbe tértek vissza. A regényes Duna első festői pillanata tárult a Kovácspatak kilátójáról letekintők elé. Kékeszöld hegyhátak köröskörül, lánc-szemekként egymásba karoló vonulatok fogják közre a folyót. Két partján keskeny országutak vezetnek, és a kovácspataki kihalt nyaralók hangulata békésen tizenkilencedik századi. A nagy vendéglő előtt a muzsikáló pásztor vörös szobra elporladt, a hegedűt rozsdás drót tartja kezében, a pásztor feje már alig ökölnyi, de ez a hegedű húszt esztendőn keresztül hívogatott a másik part felé; éjszaka, a dunamenti kertes házakban, biztosan hallották szavát. Kovácspatak porló, gazzal, bokrokkal telenőtt romantikájában fájdalmas, pusztuló, régies hangulat lobog, mint őszi szélben az ökörnyal.

A török-idők korát idézi a másik parton Basaharc. A falu erdőbe vész, szlovák favágók élnek benne, a Pilis mind-

jobban emelkedő lankáin a falvakba benyomul az erdő. A parasztházak udvarába lecsúsznak a tölgyek, a bükkök, a falvakon néhol úgy vonul végig egy-egy dús erdősáv, mintha patak lenne. Párás a levegő, télen-nyáron avartól illatos, mert az ősfák alatt nem terem bokor, nem nő gaz, sötétség kúszik köztük, pára. Varázslatos erdő tart Basaharctól szinte Izbégig, még Szentendre pismáni dülőjének házai számára is ebből az erdőből szakítottak ki darabokat. Az országút serpentineken kanyarog fel a Dobogókő felé. Regényes viaduktok szelnek át egy-egy völgyet, Pilisszentlászló egyre mélyebbre kerül, csak a templom tornyát látni, de lassan azt is elmeríti az erdő. Fák, fák mindenütt, néhol keskeny utak, a vonulat oldalán olykor meredek szántóföld, kicsi rétek legelő báránnyal. Az erdőkben szegény falvak húzódnak meg mindenütt, ahonnan Pestre jönnek napszámba a parasztok vagy szilvát visznek Esztergomba. Az országút lassan kapaszkodik a Dobogókőre. A hegytető mellvédjétől a mélységben megjelenik ismét a Duna. Keskeny szalag csak, összeszorítják a hegyek, melyek most is csodálatosan, furcsán sötétkékek. Egy-egy hajó úszik el, akkora csak mint egy gyufaskatulya, s a parti világ fölött a vándor azt érezheti, hogy egy őserdő fölött lebeg, fák tengere fölött. A hegyek éleit, csúcsait fák lepik el, a szemnek bársonyos, hullámozó látvány a Pilis és a Börzsöny találkozása a Dobogókő alatt. A szél a hegytetőről Pilisszentkereszt, Pilisszántó falvai felé fúj, köves irtásokra, kékre festett szlovák házakra, melyek egyikében télen-nyáron remeteségben élt „Túl a Nagy Kevélyen, túl a Kis Kevélyen”, Erdélyi József a költő, a Pilis tájképeit festetve. Ott kóborol egy téli napon az erdőben, a rossz országúton, megáll az ösvényen, visszanez a tájra:

*„... Vékony köd lebeg alant,
vékony hó fedi a közeli alvó,
karósrós, barázdás dombokat,
mint óriási fehér csipkekendő.
A messzeségtakaró ködön át,
éppígy hallom áltetszeni a kormos,
váglató gőzös acélmoráját.“*

Köd, pára lepi el a Pilis oldalát, elmeríti a falvakat. Összel szelíden kóvályog a köd, de nem tűnik el sohasem igazán. A Dobogókő tetejéről ezüstösen csillognak az erdők. Aztán fel száll a köd, de égbemossa még a Pilis erdős-bérces homlokát.

*„Igy nagy a Nagy Pilis, ha istene
felhőbe-ködbe burkolja magát:
ne lássa senki vállát, nyaka szirtjét,
elég, ha látja sziklatérdeit,
melle közén sötét sörték gyanánt
meredező bozótos erdeit.“*

A költő varázsvesszeje megeleveníti a mulandó táj egy-egy pillanatát. Petőfi Alföldje lüktet ilyen elevenen, múlhatatlanul a verssorok ezüst bilincseiben.

A bükkösbe fenyőfák örökzöldje vegyül, de a Pilis pompája halandó, nosztalgikus. Nyáron is ősz van itt, elmúlás, különös, rezzenéstelen csend. Ilyen csendben fut az országút Csobánka felé, ahol szakállas sziklák meredeznek a falu felett, a Kis Kevély, a Nagy Kevély csúcsai látszanak, marcona, köves, forró tájkép; egy pillanatra a mesevilág különös alakú, kővévált, megdermedt mesehősökhöz hasonló sziklái bukkannak elő láttukra az emlékezetből. A sziklák azonban elbújnak az erdőkben, a Dunapartra visszatérve még az egyetlen lovagvár, Visegrád, sem épült sziklára. A sűrű romok váltak itt sziklakká, és romlottak mesebeli alakzatokká, mint egy sűrű kakastaréj, az erdővel benőtt várhegy tetején. Nagy Lajos birodalmának árnyéka tükrözik a Duna vizében, az idő, amikor királykisasszonyok laktak még a termekben, amikor lovagi regék születtek. A termeknek plafónja ma az ég, az ajtók kicsorbultak, a vár-udvaron csak a feneketlen ciszternába huhoghat bele a kiránduló és a bátrak úgy mászhatják meg a falakat, mint a csobánkai sziklákat. Zách Felicián éjszakánként végigrohan még a szobákon, számonkéri a szép Klára becsületét, kezében kardját suhogtatja, éppúgy mint Arany János balladájában, a romok közt virító pipacs talán Zách Felicián és a Zách-nemzetség kihulló vérére emlékezik. A vár alatt, enyhe lejtőkön, az erdő, a „királykisasszony kertje”, kampanula virázkodik benne halványkéken, mint szentképeken a bárány csengetyű-szalagja, magasra nő a kosbor, s a megműveletlen természet vadon, az avar és az erdei virágok illatától nedvesen, érkezik el Salamon tornyához és Görgey Artur villájához.

Salamon tornyából az Árpád-korba tekinthetünk még-egyszer bele, mint egy mély kútba, honnan kísérteties visszhangokat hallhatunk. A rab király itt egy szabadabban áramló Duna zúgását hallhatta, s fájdalmát őserdőbe kiálthatta bele, ugyanabba az őserdőbe, ahol most elkerítve, az utolsó magyar bölények harapják a fűvet a tisztásokon és birkóznak játékosan a tölgyekkel, bögnek szívszakítón valami elpusztult, valami utánozhatatlan után, a hajdani Salamonhoz hasonlóan. A tornyot újjáépítették, kifoldozták Béla király kapuját is, a kiránduló mintha egy régi várba lépne be a kapun keresztül. A másik visegrádi rab, Görgey Artur üvegverandás villája, gyümölcsösbe, szőlőbe vész. Áprily Lajos találkozott itt a nagy Árulóval:

*„Suhogó mult és lélek itt az erdő,
bolyongóil már régen ismerem.
Ha vándoroljatok a csalfa csendben,
az Aruló is sokszor jön velem.*

*Nézd, ott lakott, Onnan nézett a vízre
s löprenkedett a véres hőskoron.
Amikor már nem volt egy kü viléze,
bástyája lett a várhegy és a rom.*

*Zúgott a vadak fegyveres haragja,
ő néma úr volt és fegyvertelen.
Kemény hátát a kőnek megvetette:
Támadj, világ, támadj, történelem."*

A gyűlölettel dacoló Görgey fehérszakállas, aggastyán alakja, ahogy a szőlejébe indul, ahogy vendégeket lát, ahogy a hajóhídon topog végig, ma is eleven még Visegrád házaiban, hatalmas udvarú vendéglőiben. Élnek még a szomszédok, nagybajuszú, ősz, malaclopós, fekete szalmakalapú sváb polgárok, a nagy Áruló lassan kihaló környezete. Ők még emlékeznek arra, amit Jászai Marinak mondott kilencvenedik születésnapján: „Megéreztem, hogy a költők fognak engem kihúzni a pocsolyából.” Görgey háza körül a magyar biedermeier légköre leng, a szabadságharc éveinek gyászfátylas derűje, mely mögött a vár csorba romjai regényes magyar sziluettet vetnek az égre. 1842-ben, egy Bartlett nevű angol rézmetsző utazott végig a Dunán, s Visegrádról is készített két hajszálfinom metszetet. Milyen germán romantika ez a két metszet! Viharos fellegek között véres hold úszik, s a vár mintha a Rajna mentén lenne s Undine történetét illusztrálná. Ez az éjszakás, holdas romantika idegen Visegrádon, világos ég, őszi lombok illenek hozzá, és házaiba keserű foglyok, önkéntes remeték, sváb vincellérek.

Visegrád várfokáról Nagymaros apró házaira látni. A Nagy üdülő ez a falu, parasztlakásokkal, ahová nyárra pestiek vonulnak ki, hogy lármával töltsék meg a néhány utcát, a Duna sekély partját. Vasárnaponta kirándulókat öntenek ide a hajók, a szelíd, egyre inkább rengeteggé sűrűsödő, forró erdőben hátizsákos turisták menetelnek, a réteket, melyeken gyerekmagasra nő a fű, papirossal szórják tele, s Kisinócig, Kóspallagig eljutnak. Az utak mentén vad nőszirm bontogatja hamvas, sárgás-lila szirmait, előkelő, nemes virág, lassanként kipusztul. A Börzsöny fái, erdői szellősebbek, barátságosabbak, mint a Pilis, a ritkán felöttlő falvakban mintha egy régi idill utolsó foszlánya bújna meg. Márianosztra komor neve bontja meg a táj békéjét, de Márianosztrának is csak a neve. Az asszonyok börtöne szép, tiszta épület, barokkos kapuval, porszagú kápolnával, a hársfák alatt puha csönddel. Az ablakok rácsozata riaszt csak meg, a templom kórusának faléces, tetőig érő kerítése s a tágas udvaron végigsiető kékruhás börtönőrök, vizet cipelő rab asszonyok emlékeztetnek arra, hogy a néma hely börtön, ahol bűnösök élnek a cellákban, a közös hálótermekben, a műhelyekben, s életükre csak nagyon magas ablakokból hull le a kinti fé-

nyesség. A börtöntől messzehúzódtott a falu, szemérmesen és tapintatosan, pedig nincs miért szégyenkeznie, a börtönből él, a rabokból húz szerény hasznot. Az elsuhanó autó után némelyik kertből vágyódó szemek néznek: rabok, asszonyok, akik úgy követik tekintetükkel a szabadság követeit, mint a váci földeken a zsákruhás, sorban kapáló férfirabok, akik mellett meg-megcsillan a börtönörök szuronya.

Kőbányák csillái, apró kisvasút siklik a Kőspallag körüli hegyekből Szob felé. Feltűnik az Ipoly, két partján zöld legezőkkel és melles, erdős, sötét hegyekkel. Szob fölött, az Ipolyba belenyúló földnyelven talán most is ott van még egy ritkás ligetben a régi határkő, egyik felén az angyalokkal, a másikon kétfarkú oroszánnal. Szob régi határ-pályaudvara üres, mint ahogy üresek a cseh garnizónok, csendőrlaktanyák emeletes, a réteken elszórt épületei. Az országút a Duna mentén, a folyó útját pontosan kirajzolva, indul délnek, Zebegény felé. Zebegény közelében a Duna vize mind sötétebb. A Pilis és a Börzsöny hegyei rávetik árnyékukat, alakja egyszerre olyan lesz, mint egy hegyekkel körülvelt alpesi tóé. A folyó itt kanyarodik legvadregényesebb szakaszába, s mintha egy időre megtelepedne. Aki csónakon ül, azt összeszorítják az erdős, sziklás hegyfalak. Hallgatag, zord tájkép, Kaspar Friedrich David romantikus művészete kellene, hogy megfesse különös fenségét. A festők azért már fölfedezték, Szónyi István képén Zebegény látszik esőben, hóban, napfényben s délben a Dunán ugyanúgy bomlanak ezer meg ezer sugárrá a fények, mint Patkó Károly rézkarcain. Zebegényt Nagymaros követi, majd egy régi, divatos nyaraló, Verőce villái ütköznek elő a kertekből. Sok-sok ház, vendéglő, platános udvar könyököl itt a folyó fölé, a kocsmái terraszok bástyái szinte a vízből emelkednek elő, s a szembeni partról a szemlélőnek Verőce bástyafalat, megerősített várat juttathat eszébe, ahol kirohanáson törik fejüket a védők. A fa-betétes, tornyos, színes üvegablakú folyosóval körülvelt villák barnák, ósdiak, a Svábhegy nyaralóra emlékeztetnek, s a tizenkilencedik század legnyugodtabb éveiből valók, amikor kocsin jöttek még ki vasárnaponta a pesti villatulajdonosok, és ott ahol most motorcsónak hasítja a vizet, a fiatalság szandolinon evezett a vizimalomkerék nagyságú lapátokkal elűszó gőzösök felé.

Verőce után a Katalin-hegy lejtőjéről a váci székesegyház tömzsi falait látni, azután a Duna partja ellaposodik, olcsó nyaralóhelyek, gyártelepek, a hosszú pesti kültelek házai szegélyezik. A másik oldalon egyideig még kintart a regényes Duna, Leányfalu hírneves nyaraló, írók, színészek, villáival, az országút mentén jegenyessel. A dombokban Izbég törökkori települése csillan meg, aztán Szentendre első házai következnek, a szőlők, a Pismán gazdag gyümölcsösei. A falvak szeszélyesen kapcsolódó sora után az első város a szerb Szentendre, a legendás Sveti Andrija. Az országútról eper-

fás udvarokba, sötét, rejtelmes szobákba látni be, és egy fehér kőkerítés mögött az első szentendrei görög-keleti idegen az öreg, lassan haldokló Preobrazsin-templom. Falára kívülről naiv freskókat festettek. Az 1700-as évek szerb betűit olvashatjuk a sírköveken, a földből egyszer csak egy kar nyúlik elő: sírkövön van az is. A világháború előtt a templomudvaron kólót táncoltak még, — ma ruhát szárítanak, férges almát őriznek a toronyban, s ritkán nyitják meg litániára a vastag, díszes fakapút. Az udvaron fekete, olajbarna arcú asszony söpör és figyel a magyar beszédet, tüzes és rejtélyes jelenség, mint a Preobrazsin ikonosztázanak szerb Máriaja, titokzatos Szűz Anyája.

A hajdani Sveti Andrija egyre inkább magyar Szentendre lesz. A békekötés óta rengetegen vándoroltak vissza délre, a görög-keleti egyház száznyolc hívőt számlál, jobbmódú, előkelő család csak kevés lakik a főtér zárt-erkélyes, jellegzetesen szentendrei empire házaiban. A város szívében az egyik későbarokk stílusban épült templomban diót őriznek, a dombon a katolikus plébánia lépett a szerb egyház helyébe, az országút mentén, a város szívében, a Greska-templomot a reformátusok vették meg. Az egyikben most örökmécs ég, a másikban az úrasztala látszik, de falaikban cirillbetűs síriratok tapadnak még mindig. A katolikus plébánia fölött a Püspök-templom dacol a mulandósággal, szakállas szerb püspök sétál a kertjében és három lelkes szeminarista, a barokk Péter Pál, Nikolajszka és Archangel Michail templomokat azonban szédülje a pusztulás. A törött ablakokon bever a szél, az eső, nagy darabokban potyog tornyukról a vakolat, a tető lyukas, vedlenek a főkapu fölött a díszvázák, elötetszenek a téglák. Sveti Andrija elsorvad, a zezugos sikátorokban, a püspök-templom bozótos domboldalára alig járkálnak már szerb patriciusok, s a görög keleti egyház, melynek legnyugatibb posztja volt ez a barokk, szentendrei szerbség a Nyugat nagy katolikus tengere előtt, nemsokára felszívódik, úgy ahogy a polgárság felszívódott lassan, akaratlanul, erőszak nélkül a magyarságba. Az iskolában még szerbül tanítanak néhány gyereket, de a vadregényes, erdős, hegyes Dunától búcsút véve, csak erőspillantású, kreol arcok juttatják eszünkbe, hogy a Duna pilisi szakaszának végső pontján Magyarország egyik legzártabb, legkülönösebb világa villant fel előttünk.

Thurzó Gábor

TÚZ TAMÁS:

VERSEK

ELTÚNT...

A kékellő hegyek szép láncát messzehagytam.
Csak halvány emlék már a fürge hab,
mely játszadozva mosta lábamat,
míg lenn az út mint gyöngysor szállt alattam.

Most kőcsipkés tetőket bámulok s az aszfalt
figyel rám némán s fönna a füstös ég.
A szilfák halvány csipkefüggönyét
hiába várom már az új tavasszal.

Eltűnt... mondom magamban néha s messzenézek.
A szűk utcákon lomhán megyek át
idézve tölgyek barna derekát
s az illatoktól álmos, kósza rétet.

Két fűszeres tavasznak ízét érzem számban
s a csillagokra föl-fölrévedek...
A rezedák közt most a szél lebez
s a nyírfalomb is leng a lusta nyárban.

A szőlődombokon már sárgulnak a fürtök.
Jó lesz a bor! — most vígan mondanám.
Hanyatt fekdűnék szőlőnk oldalán
s hallgatnám csöndben az estéli kürtöt.

NYÁRI DÉLUTÁN

Mikor megáll a szél és halni készül
s az esztergályos órájára néz,
négyyszer kiált a csíz is szép emlékül
s keményedik a téglaközt a mész.

mikor haját a lány már fürtbe igazítja
s melázva les ki függönye mögűl,
lankadtan áll a fűzek lenge íjja
s vadszárca surran ki a sás közűl,

lassan kihűl a tornyok bronz sisakja
s a hídnak ívén átbűvik a nap,
a csönd kiűl a hömpölygő utakra
s a tó fölött kék fecskék siklanak,

akkor, miként a csillogó fövényre,
rámzűg a távol óceán,
a földre gondolok s a hívogató mennyre,
hol egykor tán a szépség lesz arám,

akkor miként a víz a csendűlő pohárból,
kiömlik halvány életem,
kilobbanok e zendűlő világból
s a fecskeraaj villogva száll velem.

LOVASS GYULA: CSOKONAI

Csokonai kollégiumi „pöre“ részleteiben és egészében magánviseli a tragikus összeütközés mindama jegyeit, melyeket a klasszikus poétika megkövetel.

Egy huszonegy éves, élénk szellemű, ragyogó tehetségű fiatal ember, kinek költői adottságát tanárai, sőt az egész ország litteráris közvéleménye kezdi elismerni, az intézet egyik legtehetségesebb diákja, akit a poétai osztály preceptorává tettek, összeütközik az iskolai törvénnyel. Az iskolai szék már kétszer hozott ellene ítéletet; az első esetben csak az iskolai törvény megszegése a vád, másodsor személyes motívum: Csokonai kihívóan megsértette azt a tanárt, akinek az iskolai rendre közvetlenül fel kellett ügyelnie. Elmozdítják a preceptorságból, és a tanulók rangsorában hátrább vetik. A kollégiumi csalódás után az irodalmi élet csábítása következik. Öt-hat hetet tölt Pesten, elkölti azt a pénzt, amit a halasi legációon szerzett. Visszatér Debrecenbe s mintha ki akarná hívni maga ellen a végzetet, nem megy be a kollégiumba, meg nem engedett ruhában jár, nem számol el a legációban kapott pénzzel. Mikor az iskolaszék elé idézik, helyzetét még tovább rontja: nem jelenik meg ügye tárgyalásán, sőt tanári engedély nélkül búcsúbeszédet mond az ifjúság előtt.

Mivel magyarázhatjuk ezt a hübriszt, ezt a tragikus elbizakodottságot? Szerepet játszik benne Csokonai költői önérzete: ez a fiatal ember nagyon is tudja, mit várhat magától. Fűti a műveltségi önérzet is: részese és hívője a felvilágosultság eszmekörének, ismeri *Rousseau*-t, nemrégiben adott be feletteseihez egy deista instanciát, melyben azt kérte, hogy engedjék el neki a teológiai órák látogatását. Az újszellemű műveltségben előtte jár legtöbb tanárának s előtte mindenekelőtt az iskolai törvénynek. Az írott, részben formális törvényt azért nem tartja meg, mert annak rendelkezései nem állnak meg a *raison* előtt. Azért is vallja be, hogy megsértette őket, mert nem lát erkölcsi, vagy inkább az ész elleni vétket abban, amit tett. Mint tanító szintén szabad szellemről tesz tanuságot, mint ember hajlamos a különbségekre, „a megkötést, a korlátokat ki nem állhatta“ (*Domby*), ötleteihez és elveihez alighanem a tüdővésztes alkatúak makacsságával ragsgokodik. Amellett igen élénk a képzelőereje. *Domby* írja, hogy ifjúkorában oly élénken képzelt el dolgokat, hogy éjnek idején nem egyszer a strázsákhoz szaladt, hogy „prütskeiket fejéből kiverhesse.“ A halasi legáció után úgy viselkedik, mintha egyenesen azt szeretné, hogy a kollégium ítélete kényszerítse költővé. Hogy valóban erre törekedett-e? vagy csak egy könnyelmű és elbizakodott fiatal ember sodratta magát az eseményekkel, abban a hitben, hogy bántódás nem érheti, — arra nehéz lenne felelni. A búcsúbeszéd mindenestre *Timon* hangján szólal meg, Timonén, mert ázzá kellett válnia, látván, hogy ily emberséggel ellenkező módon bánnak vele. Ez a búcsúbeszéd, — mely az új Franklin-féle kiadásból levelezésével együtt, sajnos, hiányzik, — keserűen, de önérzettel és nemes páthosszal panaszolja el üldöztetését. Az ártatlan ember hangja ez, pedig Csokonai nem volt egészen ártatlan. De a beszédet el kellett mondania, nem mintha túlságosan bízott volna benne, hogy meghatja vele jövőndő

bíráit, hanem mert impulzív természetű volt s mert legalább a pillanat nagyszerűségét, a coriolánusi pózt élvezni akarta. Az a színeszi hajlam nyilatkozott meg itt, melyet tanárai is megfigyeltek rajta s melyről még Rhédeyné temetésén sem mondott le.

A tragikus összecsapás kellekei a másik oldalon is megvoltak. Tanárai nem sokat érthettek új világnézetéből, de őrizték az írott hagyományt. Jőindulatuk valószínű. Kocsi Sebestyén oly dolgokban sem vallott Csokonai ellen, melyeknek személyes tanúja volt. Az iskolai ítélőszék jórésztben Csokonaival egykorú diákokból állott. Köztük csak a kontrascriba, Lengyel gyűlölte személyesen a vádlottat. A többiben inkább a féltékenység dolgozhatott, az átlagember, mégpedig a rendes, józan, törvénytisztelő átlagember féltékenysége a különccel, az átlagon felülivel szemben, aki mindenkinek szemébe mondja az igazságot, önértetével is megbánt, mosolyával is megfítél másokat, kigúnyolja a fanatizmust meg a képmutatást, vagyis az átlagember leggyakoribb „szociális erényeit“. Ezek a fiatal emberek megtévedt diáktársuk felett ítélnék s bizonyára az erkölcsi veszedelemre gondolnak, melyet a büntetlenül hagyott rossz példa a kisebbekre gyakorolna. Hogy Csokonai költőnek tartja magát, az inkább csak ingerli őket. Önértetét a mi számunkra igazolták az eltelt évek, de kortársai joggal látják benne egy elkapatott, könnyelmű fiatalember „magáról való álmódzásait“ és a „szemtelen színészhez illő“ magatartást. Bizonyára meg vannak győződve róla, hogy helyesen ítélnék. Az ítélet egyhangú, ez is az eset tragikumához tartozik. Azonban a tragédia, mely bírái számára itt végképp lezárul, Csokonainál csak most kezdődik.

Az ítélet megtagadja tőle az ajánlólevelet, s eltiltja a kollégium látogatásától. Most ijed csak rá, hogy igazában mi is történt vele: „infamálva van“. Kétségbeeésében egy emlékiratot rögtönöz, elismétli vádjait, vallásváltoztatással fenyegetőzik s azután egy különös, sejtelmes felkiáltást fűz a már befejezett irathoz: „Bővebb tudósítást első stációról várjatok, másikat az azután valóról, mikor helybe leszek akkor pedig egy nagyot.“ Aligha értelmezhetjük ezt másként, — s első életrajz-írója, *Dobby*, ki személyesen ismerte, szintén céloz erre, — mint hogy a kollégiumi ítélet ellenére fényes jövőt ígér magának s csak ha azt beteljesítette, akkor akar hírt adni magáról, hogy a vele történt méltánytalanságot elismerni kényszerüljenek, kik ma kitaszították. A maga igazolásának, a nemes bosszúnak kényes terhét veszi magára.

A fényes jövőt, először úgy látszik, nem is a költészet révén kereste. Írt egy verset: *Búcsú a magyar műzsáktól* címen, aztán elment Patakra jogásznak. De természetével a jogot sem tudta összeegyeztetni, egy tanulóháza visszaemlékezése szerint megint a felvilágosult racionalista nem tudott benne megbékülni a magyar törvény igazságtalannak tűnő rendelkezéseivel. Az országgyűlés végre a lelkének mégis legkedvesebb költői tervek megvalósítását ígérte. Következik a *Diétai Magyar Múza*. Csak két füzetet tudott megjelentetni, ellepték az adósságok, mecénás nem akadt. Pártfogót kereső leveleire nem kap választ. Lilla máshoz megy nőül, a dunántúli kóborlás kegyelemkenyéren való életet jelent s a vége, a csurgói tanárkodás sem hoz igazi jövedelmet, Csokonai két forinttal a zsebében vág neki, hogy hazatérjen Debrecenbe. Minthogy látja, hogy írás nélkül már nem tarthatja fenn létét, szeretné kiadni verseit, fordításait. A mecénások elmaradnak, a posta meglopja, a nyomdászok megcsalják, a Lilla-dalok csak halála után jelennek meg. Nem jut be szerkesztőnek a Bécsi Magyar Hírmondóhoz,

sem a Széchenyi Ferenc-féle könyvtárhoz kancellistának. Pestre megy, magántanításból él s mérnöknek készül, míg egy 25 forintos adomány vissza nem hajtja a költészethez. Betegeskedése miatt visszatér Debrecenbe. Leég a háza, megint lealázó leveleket kell írnia s alig kap valamicske pénzt. Az az igen szabályos nyomor, melyben ebben az időben él, aligha járul hozzá amúgy is gyöngye egészsége javulásához. Már éreznie kellett a közelítő halált, már látnia kellett élete sikertelenségét, de az igazi panasz csak az utolsó időkben, a tüdőgyulladás figyelmeztetésére került verseibe. Addig világa csak akkor borul el, ha Lilla kegyetlenségét panaszolhatja, egyébként tavaszi vidámságában áll előttünk, amilyennek maga vallotta az *En poézisom természeté*-ben.

Élet és költészet ellentéte olyan világos, hogy szinte közhellyé lett. Ez a költészet, mely jobban illenek a Napkirály udvarának egy bókoló francia grófjához, mint a debreceni borbély fiához, Csokonai nyomorúságos és csalódásokkal teli életéhez viszonyítva, valósággal külön világ, s az első pillanatra úgy tetszik, hogy szinte érintkezési pontjai sincsenek költője életével.

Már a búcsúbeszédben azt mondja, hogy a poézisben egy más életbe képzelte magát. A kollégiumi ítélet, mint Domy mondja, először búskomorra és emberkerülővé tette, aztán felismertette vele a rousseaui magányosság örömét, itt kezdődik az elszakadás az élettől, a menekülés egy képzeleti világba: pataki napjait már ez a poétai külön világ, a képzelet birodalma édesíti meg. Ennek a másik, költői világának természetét, irrealitását, sőt az azt létrehozó, vagy fejlesztő lélektani erőket Domy nem közönséges élelátással fedezi fel: Csokonait — szerinte, — „szerencsétlen esetének emlékezete undorította el az előtte pokollá vált reális világtól, másfelől az ő Lillához való szerelme rózsakötelekkel vonván őt egy boldogabb világhoz... Archimedesként kivetvén a régi világot sarkaiából egy dinamikus új világot teremtett az Aesthesis törvényei szerint, mely egészen más formájú volt, mint a valódi.“ Domynek tán ezek legszerencsésebb sorai. Csak annyit lehet hozzátennünk, hogy reményeinek fokozódó szétfoszlása mind csak költészetbe való menekülését erősíthették és mélyíthették el. Ez a képzeleti, — Domy szavával — „ideálpoeitikai“ világ a lélek legtisztább hajlamaira és a kor legfrissebb szellemi áramlataira épül.

A felvilágosodás oltja bele Csokonai lelkébe a művelt és kicinosodott Magyarország álmát, egy derült és szabad országét, mely megoldta a maga társadalmi kérdését (*Estve*) eltűnt belőle a fanatizmus és magasra mentek a tudományok. Az értelem egy nap fennszóval egyet kiált, s lehullanak a fanatizmus és a zarnokság láncai: eljő a boldog kor: a kultúráé. (*Konstantinápoly.*) A költészet a magasabb szellemi kultúrára, a tudományokra való előkészület: a magyar közönségnek egyelőre még udvarolni kell, megkívántatni vele az eljövendő szebb világot, hozzáédesgetni, akár blumaueri tréfákkal a poézishez s azon át az igazi tudományokhoz. Azt hitte, hogy ha a népeket is áthatják a tudományok s megvalósul a természeti morál, nyájas és szelíd világ következik, a régiek aranykorához hasonlatos. Az ideálpoeitikai világ végső, filozófikus kiindulásában így támaszkodik a felvilágosodás utópiájára. Csak-hogy Cokonai inkább költő, mint filozófus, inkább buszgatja a jövendő vágyképét, mintsem harcol érte. A kollektív mezváltás lehetőségében nem is igen bízott: a magánosságba vonulva mindenkinek magának kell megtalálnia lelke békéjét, erre tanította Rousseau, erre csalódásai. A nádasházba szorult kozmopolita lassan

kizüllik a korából, apró megalkuvásokra kényszerül, elveszti reményét, már írni is csak a jövőnek akar. „Nem kell nekem politikai szabadság... akármi ország és fejedelem igazgatása alatt is tudnék szabad lenni. Nem kívánok egyebet, hanem hogy testemet ne bántásák... lelkem felül és kívül van sphaerájukon, az egyedül az enyim.“ — írja 1804-ben.

Amit a filozófia nagy vonásokban rajzolt ki, azt a nyomában járó ízlésáramlat töltötte meg étellel. A rokokó már az iskolai években megérintette Csokonait, rokokó hajlandóságú lelke a Debrecenben elérhető Európából is kiérezte azt a sajátos ízt, mely költészetét megújíthatta. Talán nem is kellett sok ösztönzés: a mitológizáló hagyományú témaverselés nem állt messze a rokokó-mitológizálástól. Csokonai iskolai zsengei közt is akad néhány (Egy kies kert leírása. A poéta legkisebbért is megharagszik), melyek görögös díszükkel, kicsinyítő kedvükkel a tudatos rokokó költő hangja felé vezetnek. A rokokó ízlést Csokonaiiban egyébként fordításai tudatosíthatták. Egy 1797-ből való előfizetési felhívásban húsz kötetnyi részben eredeti, részben fordított művet ígér. A fordítottak közt van a *Varázsfuvola* rokokó szövegekönyve, a *Békaegérharc* és egy *tréfiás Iliás*, a rokokó travesztáló kedvének hajtásai. Az „eredeti művek“ közt *Cupido és Psyche* történetének terve, „románformára készítve“ már tisztára rokokó témaválasztásról és felfogásról beszél. A jegyzék a fő fordítását is elárulja: Csokonai egy sereg darabot, dalt, áriát akar lefordítani *Metastasióból*.

Az ideálpóétai világ szempontjából az a rokokó jelentősége, hogy a világot megkönnyíti, irreálissá teszi, játék és negédeség színeibe öltözteti. A rokokó finomná vagy naívvá transzponálja az élményt, az Olympuszra vagy a Tempe völgyébe költözteti. Istenei és pásztorai lényegükben keveset különböznek: lelki finomkodást, kifejezésbeli gyöngédséget, udvarló szellemet a francia udvarban öltöttek mazukra s olyannyira megésinosodtak, hogy görög előképeik hozzájuk képest csak „durva múzsa“ és „paraszt Apolló“. Csokonai is udvari költő, csak éppen Bécsben nem akad Napkirály s ő ezt a franciás görögiséget örökre csak önmagának kedvtelésére másolja, csak a maga lelki kultúrájának teremt vele elviselhető, udvari légkört. Magának épít s nem egy szalonvilág eseményeit poétásítja át, ezért lesz költészete olyan megható és világa olyan irreális. Ami a rokokóban gyakran modor és külsőség, az nála újfajta harmónia és mesterséges paradicsom, melyben lelke elandalodik. A szerelem teremtí meg legkönnyebben ezt a harmóniát, az kelti fel leginkább a kellemetes érzéseket, Csokonai fantáziája is a szerelmi kötődésben, a kérlelésben, az érzés raffináltságában időzik legszívesebben. Szellőcskék és gráciák közt „a szeplő Lilla mellyén“ a rokokó flastrom szelíd érzékisége is hízeleg és udvarol — a közönségnek. A szerelemben olyan lesz a világ, amilyennek az érzékeny lélek szeretné. Minden megkicsinyedik, kecsessé, bájosná lesz, a költő egy kertben él, botanizál, madarakkal barátokzik, édes illatok, bájoló lágy trillák, tarka képzetek gyönyörköd-tetik szívét. A nyomor, a szenvedés, a hangosság, a dráma kizárattott innen, kizárattak a szélsőségek: „Gyengén szólj sorsom felől, a kín vagy az öröm megől.“ A gyönyör halovány, a szerelmi bánat szinte édes: „sirdogálva haldogálni szép halál nekem“.

Ennek a menekülő, az élet nehezét, bajt és küzdést megtagadó költői látásnak természetes következése, hogy felfedezze az anak-reontika vidám filozófiáját. Egy butéla másolás a megdühödött világ-nak minden cseppjét kiveri fejéből s Lilla hév ölében minden más-

ról megfeleledkezik. A boldogságot a szép, csöndes életben, bor és szerelem mámorában véli megtalálni, inyenc módra válogat ízek, színek és zenék között, vonzódik mindenhez, ami újszerű, gyengéd színkeverést ígér, ezért tanulmányozza az ázsiai poézist, ezért hallja ki a parasztlehből a pásztorjáték hangjait. A keleti poézis. Hafiz, — ahogy Horváth János figyelmeztet rá, — térbeli menekülést is jelent, a távolság varázsát hozza, az egyszerűbb élet álmát s a díszletnek, az álöltözetnek az irreálisnak hangulatát kelti.

A szabadszajú, sőt trágár versek is a nem tapasztalt, az irreális, a poétai világ részei. Lillának döntenie kell, hogy Csokonai felesége lesz-e vagy másé. „Én most eltávozok — írja neki Csokonai, — hogy tágulást adjak gondolásaidnak, s jelenlétemmel ne gáncsolkodjам egyenes ítéletednek. Csalni ott sem kívánok, hol fő szerencsémét munkálódom.“ Aki szerelmi dolgokban ilyen kínosan becsületes tud lenni s ilyen naivan és oktalanul érzékeny, annak erkölcsi érzéke is hibátlan. Csokonai írt „erkölcstelen“ verseket, de nem élt „erkölcstelen életet“. A trágárság, beszédben, verseiben való pajkosság a kollégiumi kamasztársadalom lefojtottságának szinte természetes szelepe, öröklődő hagyománya. Hogy a férfi is kirándul még a „mendikáns stílus“ területére, az lehet rokokó mintáinak hatása, lehet burleszk-hajlamának a csalódások idején az ideálpoétai világ ellen törő reakciója, — Horváth János így magyarázza a Dorottya keletkezését, — de az is lehet, hogy Csokonai ebben is csak az irrealitást, a valótól különböző, szabadabb és füszerebb világot érzi, akár a gráciák és ámorok röpködésében. Gondoljunk a Dorottyára: a férjhezmenni kívánó öreg nők történetében van reális komikum is, de az kevés Csokonainak, megcifrálja Ámorral, Erissel, „kedvellett machinákkal“ és meg is borsozza a Gergő hajdu szájába illő, vagy még oda sem illő szavakkal.

Ebben a költészetben több a formai játék, a nyelvi letemény és csoda, több a rokokó világkép élvezete, még a dévajság és a tréfa is több, mint az úgynevezett költői mondanivaló és az úgynevezett nagy téma. Ilyen étellel és ilyen ízléssel meg kellett tagadni a valóságot, álmovilágot kellett építeni, hogy ne fájjon a nagyság beválthatatlan ígérete, melyet a kollégiumnak és önmagának tett. Horizontja lassan elszűkül, lehetett bohém és lehetett naív, de azt már látta, hogy semmire sem megy. Egy nagy művet szeretett volna legalább alkotni, nemzeti eposzt, ha valamitől, ettől azt remélte, hogy a vásári poéták serege fölé emeli. De ízlésétől, mely a gyengédség, a miniatúr, a tréfa felé vonzotta, nem szabadulhatott.

A nagy költészetnek máshol kellett áttörnie a rokokó aranykalitkát. Ott, ahol a valóság áttört, erős élményekkel, Lilla elvesztésével (A tihanyi Echohoz. A magánossághoz), a tüdőgyulladással... vagy ott, ahol a realitás szelle, a szüntelen közelítő halál lehellelte el tudott keveredni a poétai ideálvilág bájával és könynyedségével. (Az estvéhez, A reményhez.)

*Elfut a nyájas tavasz,
A bársonyos hajnalon gyászköd árad,
A kinyílt jácint elasz,
A rózsaszál egy délbe is kiszárad.*

Legszébb soraiban a zöngyházfényű, fátyolos játékon át megcsillan a való élet fenyegetése, az ideálpoétikai világ ingatazsága, a pillanat, melyben a „gráciáknak párka arca“ lett, a sikertelenség, a korai halál sejtése, a szegény költő igazi tragédiája.

Lovass Gyula

HOLLÓ ERNŐ:

VERSEK

A TŰZ KIBONTOTTA HÁZUNK FALÁT

A tűz kibontotta házunk falát, csak
öt-hat arasznyi részt megégetett,
füstölt téglák között, félelmetes volt,
füstölt és nem sejtettük, hogy mi ég,
a kegyetlen tűz merre született,
ki rejtette téglák alá tűzét,
csak füstölgött, sercegett és zenélt,
aztán kitört a láng, mint az elfojtott
szenvedés, vagy a hirtelen-harag
oly hirtelen, de akkor már a víz
ömlött nyakába, lehűtötte vad
szándékait s a megbontott kövek
alatt üszkös gerenda tátongott,
sötéten és nyugodtan s csak néhol
árulkodott még egy parányi füst,
hogy előbb még égett és lobogott
s a vakolat, melyre virágokat
rajzolt a festő, a földön hevert
szétszórva és a kitérult falak
mögött döbrent összevisszaság
árulkodott és gondoltam: szobánk
mögött milyen titkot rejtettek el
a kőművesek, az építetők?
Nem is tudjuk, milyen házban lakunk
s kik élnek előttünk s hátunk mögött?

TÉLI KERTILAK

A kicsi kerti ház, amely
nyáron virággal és fűvel
volt telerakva, hűvösén
órákhosszat pihentem én,
mint zenéltek a méhikék,
kóstolgattam versek ízét.
mint öreg tudós, aki el-
bábrálgat vén könyveivel;
a kerti lak most téiben áll,
belül csönd alszik és homály
s gereblye, ásó nyugszanak

munkátlanul, egy rossz kalap
hever, néhány könyv szerteszt,
mint értéktelen szóbeszéd,
s kint, luzását leszedte már.
a tél ostroma, mely kufár
lélekkal járt felette át,
megroskasztotta oldalát,
födele a nagy hó alatt
roskadian áll s még megmaradt
izmaival védekezik,
pedig már semmi sem segít...

MOLNÁR KATA:

AZ AJTÓ ELŐTT

Tegnap délelőtt megmondták neki, hogy ma sorra kerül az operációval; tegnap este már nem kapott vacsorát s ma egész nap nem kapott egyebet egy csésze üres teánál. E pillanatban Vera az ágya szélén ült, nyugodt várakozásban már, most nem volt semmi láza és csendesen, érdeklődve nézegette a koradélutáni óra tejüvegfehér világosságában a nagy, sokágyas terem életét. Az ablakok felől eláradt a tiszta, éles napfény. Hűvös derűvel, egyenesen világított rá az ágyakra és ebben a fehér, ritka világosságban a látogatók és betegek zsongó, tompított beszélgetése úgy úszott egybefolyva, megmglebbenve néha végig a termen, hogy látni lehetett a levegőben; mintha fátyol úszott volna.

A Verával szemközti ágyban egy madárcsontú, öreg német kisasszony habos süteményeket kapott egy hasonlóan sovány öreg hölgytől s most mohón nyalakodott, magafeledt élvezettel, mint egy gyermek, az elragadtatás és a hála grimaszával susogva minden lenyelt falat után:

— Ach, Gnädige, wie gut...

A fal melletti sornak a közepén az özvegy ezredesné éppen e pillanatban nyujtotta utánozhatatlan gráciával csókra a kezét egy őszfejű alezredesnek, aki finoman illatszeres és nagyon katonás, frissenberetváltkozott eleganciával most állt meg feszesen az ágya mellett. Az ezredesnének epekövei voltak, de ezeket bizonyos lankadt és előkelő özvegyi bájjal viselte. Szerette, ha tudják róla, hogy csak azért van itt a közös teremben, mert nem bírja depresszió nélkül a különszobák csendjét. A vele szomszédos ágyban egy állatorvosnak a szép, szőke felesége feküdt, aki fel-feltörő, fojtott kacagással élvezte jogászöccsének most közelhajolt fejjel, súgva leadott diszkrét adomáit. A szép szőke asszony hanyatt feküdt, a hátán több mint két hónapja már, pneumatik-párnákon valami súlyos betegséggel, amitől időnkint mozdulni sem tudott, csak kacagni, de ezt akkora őszinteségével a gyönyörűségnek, hogy elkapta tőle menthetetlenül, aki ránézett. Az ágysor végén, az utolsó ágyban a szélén Dominika ült, a gnómtestű, rút és vidám, öreg dalmát cseléd, akinek hónapokkal ezelőtt az arcába robbant egy karbidlámpa és azóta őslakóvá honosodott itt a klinikán, túrve, hogy karjairól és hátáról lefejtett bőrével lassankint egészen újjáfoldozzák az arcát. Itt-talált és továbböröklött, kéretlen cselédje volt az egész folyosó minden termének, együtt jött-ment az ápolókkal és virrasztott az inspekciós apácával és megterítette, feldíszítette szépen a kis asztalt az utolsó szentségekhez azok mellett az ágyak mellett, ahol ez volt a legtöbb, amit még tehetett. De a látogatási idő alatt — az urak szokásainak kijáró illemmel — tapintatosan

félrevonult, leült az ágya szélére és nézegette magát egy csorba kis tükörben két óra hosszat, az elképzelhető oldalak és szemszögek minden pontjáról külön-külön végigvizsgálva egyre jobban rendbehozott arcát, amelyet — néma, tanács-talan és növekvő nyugtalansággal — egyre kevésbé talált ismerősnek.

A terem ajtaja nyílt e percben. Vera dereka megegyene-sedett hirtelen, a műtős-madám hatalmas fehér alakja állt a küszöbön. Gyorsan szétkutató szeme most meglátta a fiatal lányt; — hát igen... — Vera halk mosollyal bólintott felé, — mire a madám intett volna neki, már föl is állt helyéről, in-dult. A teremben mintha csend lett volna e pillanatban, a töb-biek odanéztek.

— Szegényke — szólt át csöndesen az állatorvosnéhoz az ezredesné. — Mind a két veséje. És milyen bátor.

— Van itt valakije? — kérdezte a küszöbön Verától a madám, mosolygott és hatalmas, hadvezéri karját rányugtatta a fiatal vállakra. Vera megrázta fejét.

— Nem, — mondta. Mosolygott ő is, de a hangja egy-szerre olyan lett, mint azé, aki merőben váratlanul veszi észre, hogy jóideje fázik már. — Az édesanyámnak tegnap azt mondtam, hogy csak holnap kerülök sorra. Azért, hogy ma ne jöjjön be.

— No, hát csak bátran, kedves! Nem lesz semmi baj, nem kell félni. Van hamisfoga, olyan, amit ki tud venni?

Vera fölnevetett. Furcsának találta, hogy nem tud egé-szen ráismerni a saját hangjára. A madám is nevetett és megveregette gyengéden a hátát.

— Hát csak bátran, kedves, nem kell félni. Most ma-radjon itt a folyosón, álljon meg ott a műtő ajtaja előtt. Vár-ja meg, míg szólítják, három-négy perc az egész, aztán már bent is lesz.

— És mikor leszek kint?...

Nem is vette észre, hogy ezt csak gondolta; azt hitte, kérdezte is. Egyedül állt a műtőterem ajtaja előtt, a madám már eltűnt. Két ápoló a keresztfolyosóról egy gördülő ágyat tolt a műtő ajtaja mellé a falhoz. Kurta szóváltás után elsiet-tek és Vera magára maradt a folyosón.

Hirtelen jutott eszébe, hogy szét kellene néznie itt. Hát-ha semmit se lát többé abból, ami most még körülveszi. A gondolat annyira váratlanul jött, hogy tétován fölemelte tőle a kezét, talán a homloka felé; és ekkor megérezte, hogy az ujjai remegnek. Egyszerre rettenetesen félni kezdett. A lel-kéig végigdidergett valamitől, ami úgy nézett rá üresen, jég-hideg titokként, mint egy üres szemgödör.

S hideg és üres szédületben egyszerre elkeringeni érezte maga körül egész életét. Mit hagy itt? Elt valamit, csinált valamit a huszonegy évével?... Milyen lázasan, milyen tit-kos, lázas, gyötrelmesen fájdalmas reménytelenséggel volt sze-relmes egyszer, milyen sokáig, milyen nagy dolog volt ez és

...miért? És hogy azt hitte, jelesen fog szigorlatozni mindenkiből az idén és... miért is? Miért akarta ezt... mik voltak ezek? Hol vannak? Mije van, amire gondolhasson hirtelen, mije van még, ami vele marad, amibe megkapaszkodhatna most, — valami, amit magához ragadhatna e pillanatban, — mielőtt elindul...! Összekapkodni valamit, — valamit, — amíg még lehet, — valamit — magávalvinni! Magával vinni valamit, innen-valót, — oda — ami elkíséri, amibe belefogózhatna... menteni, menteni valamit, gyorsan, amíg még lehet, innen, ... — valamit — amiért itt volt!

Megdermesztette az érzés, amit e pillanat ezredrészében világos, nyitott, látó szemmel megélt, — hogy elindul nemsokára és a világról magányosságában egyedül fog távolodni, egyedül és meztelenül, egy csupasz, testetlen, magárahagyott lélek, amely világtalan útján csak előre megy már, előre, messze és egyedül, időtlenül az idők parttalan, mindig-folyó kezdete elé, egyedül, meztelenül és üresen... Mintha sohasem élt volna. Nincs vele semmi és nincs vele senki. Semmi és senki.

Csak az édesanyja... A szeretet, amely jóságot adott. Amely adott méregetés, csere, számlálás nélkül, mert egyebe, többje, amit adhatott volna, nem volt ennél, hogy adott. Aki mindent adott.

A szeme egyszerre telefutott könnyel, a torkában megbuggyant a fájdalmas sírás, a falnak támaszkodott, úgy zokogott. Oly mindegy volt e percben, hogy valaki jöhet! Hogy meglátja valaki... Még ömlő könnyeinek a káprázatából, égő szemekkel nézett föl, észre sem véve, hogy ahová néz, ott lát valamit. — S azután egyszerre, hirtelen meglátta, hogy a gördülő ágyon, amely mellette áll, valaki fekszik. Mozdulatlanul.

A könnyei — mintha kiszáradtak volna, olyan lett a szeme egyszerre, mint a rácseppent vizet felsütő forró kő. Az irtózat végigrázta minden tagját. Halott van mellette?

A szörnyedés iszonyodó kényszere erősebb volt az akaratnál; előrehajolt, hogy még jobban lássa. És ekkor észrevette, hogy a takaró a fekvő ember melle fölött alig láthatóan, lassan emelkedik. Lassan és egyenetlenül.

Csak az arcot látta, a test állig letakarva feküdt.

Egészen fiatal férfi volt. Csukott szeme mély, barna gödörben feküdt és elkeskenyedett szája rettentő szenvedés bélyegét viselte. Amikor a lánynak a rémület hipnózisában fogva tartott szeme rárettent, lassan fölnyitotta szemét és mereven beletekintett az őt néző szemekbe.

Ami ezután történt, azok közül a túlfeszített élmények közül való volt, amelyekké döbbenetesen felmagasodnak néha egészen kicsiny dolgai az életnek. A két mozdulatlan ember egymást néző szeme összekapaszkodott, — egymásba kapott és összehullott, mint két egymásra esett árnyék.

A férfi tekintetelen szeme fáradt, felnyílt tágulással, nyíló, egyre nyitottabb, egyre látóbb pupillával nézte a lányt. Valami feketé mélyű örvény sötétjéből közeledett ez a látása szervére ráismert belső fény, szomorúan, egyre szomorúbban, mereven, keserűen, egyre keserűbben, egyre közelibben, egyre félelmesebb fényességével a sötétnek, amelyből még előhatolt. És egyszerre ez a tekintet megszólalt, némán, hang és szavak nélkül, világosan és érthetően, rémítő, embertelen fájdalommal:

— Te, — mondta az egyre táguló néma örvény, — te... te, — te, — te...

Az örvény tágult, még tágult s aztán megmozdult és most felviharzott. A táguló szemekben a néma szó már kiáltott, valamit kiáltott, felhabzó dühvel, csikorgó váddal a mozdulatlan fogak között, a sors elébe vetett vergődő, élő konc marta bele véres tehetetlenségét egy másik ember húsába, a rettenetes kiáltást a másik ember felé, aki még nem tart ott, ahol ő:

— Te... te, te, te, te... — Akart valamit! Valamiért kiáltott, küzködve, elhalón, valamit meg akart értetni a másikkal, valami szörnyű könyörgés kinja tüzelt föl a szemekben, amelyekben most kialudt a vád; a könyörgés maradt csak ott az elfeketedett örvény alján, egy hangtalan, embertelen gyötrelmű, szakadatlan, szakadatlan könyörgés: — Te, te, te — te...

Vera még az ujjai hegyével is érezve tudta, hogy ez a férfi valamit kér, valamit akar tőle, — mintha mind az ujjai hegyén felpattant volna a hús, mintha meztelen, szabaddá kiszakadt idegekkel tapadt volna ennek a másik embernek a némasága fölé, az eltárgult örvényű szemek fölé, a hangtalan, szörnyű könyörgés kinja fölé, hogy megértse, amit ez a talán utoljára szólaló élet akar megértetni a másikkal...; s a lélek üvegszállá feszült idegeinek e túlpróbált pillanatában Vera hangosan felnyögött egyszerre, két tenyerével kétségbeesetten az oldalához kapva, ahol belsejébe hasított az oly jól ismert, már lesben álló testi fájdalom brutálisan váratlan görcse.

A kiáltó, könyörgő, gyötrelmes szemek örvénye feltárgult, döbbenetes feketén. Aztán becsukódott; lassan, ahogyan vizet hullanak össze, amikor elsímulnak. S aztán mégegyszer felnyílt. És most ködös volt; áthatolhatatlanul, mint a függönyös, sűrűdő homály, amelyben fájdalmas, utolsó, elszánt hangjának úszik utána lassan, köd mögött, egészen közel egy láthatatlan hajó. Úszik, távolodón az éjszaka felé, mind messzebb a ködben, bele az éjszakába, ahol egyedül megy már; fénylő, felgyúlt ablakok veleúszó sorává kettőződve a nyugalmas mélység tükörré feketedett, néma színén.

Vera a szája elé kapta remegő, jéghideg kezét. Egy ápoló sietett vissza gyors kacsázással a folyosón, a műtőterem ajtaja nyílt, valaki kiszólt:

— Tarnay doktort középre. Győrffy Vera, — maga az?
Csak bátran, nem kell félni.

...Tarnay doktor. A nevénel többet sohasem tudott meg Vera arról az ismeretlen fiatal orvosról, akit ugyanakkor operáltak, amikor őt; — de a férfit már későn. Orvos volt, Tarnay doktor, fiatal volt és Vera sohasem tudta meg róla, ki mindenkije volt életében. De hogy a végsőn egyetlen, amit innen elvihetett magával, az ő volt, ezt tudta. Ami öneki fáj, a férfi azt vitte magával. Egy másik embert érzett és el tudta felejtetni, hogy szenved és hogy meghal.

Molnár Kata

VÉGH GYÖRGY:

STRÓFÁK A BÖLCSESSÉGRŐL

Jaj, hol van már a háromélű kardom,
a néger herceg sárga pallosa —
piros láng volt a hamvas éjszakában
s belepte már az éj sötét hava.

Hajad színét is rézen elfeledtem,
elfűtt a szél, a balgatag vihar —
kertemben nem virágozik már a hársfa
s az ég sem boldog kék rózsáival.

A nyár lustán hever e délutánon
s a meggy tüzes-piros, miként a bor —
egy sas kering fölöttem évek óta
s hátam mögött négy medve bandukol.

Ha macskát látsz a háztetőn vasárnap,
egy korhadt seprút fogj és vágd agyon —
ha nem találod ei, végy hátizsákot
és büntetésből hordd a hátadon.

A lámpa nem meleg, ha nem világol
s a köd fölfalta minden kincsemet —
de még enyém a nyár, a holdas álom
s a néma hattyúk nekem zengenek.

A boldog ősz talán már meg sem érem,
s ha hull, jaj, nem nekem hull már a lomb —
tíz versemet dúdolják majd az erdők
s a furcsa tél e versemen borong.

Ha hindu volnék, most Buddhát imádnám
és szöges deszka volna vánkossom —
a Gangeszban fürödnék minden éjjel
s kígyót büvölnék minden hajnalon.

Úgy búsulok: jaj, eltörött a tükröm
és reggelente nem látom magam —
mi lesz velem, ha nem veszem majd észre,
hogy kormos ifjúságom veszve van?

OTTÓ FERENC:

VALLOMÁS A MÁRIA-SIRALOMRÓL

*„Világnak világa,
Virágnak virága,
Keserűn kínzatol,
Vasszegekkel veretöl.“*

(O-magyar Mária-Siralom.)

*„O keresztfa szép piros almája,
Hű szerelmem drága oltóványa,
Nagyra látott, meghalt boldogságom,
Szűz tejemmel öntözött virágom.“*

(Egyházi népének.)

A Mária-Siralom keserű egyéni szenvedésekből és mélyreható művészi élményekből született. Ezekről, továbbá a mű kialakulásáról szeretnék néhány őszinte szót szólni, ahogy a vallomásokhoz illik. A szenvedések és az élmények elmúltak, hangulatuk a műbe záródott, de emléküik így is elég elevenen él bennem. Nem lesz nehéz felidézni őket.

1.

Mintegy tíz évvel ezelőtt iszonyú testi és lelki válságba kerültem. Az utóbbi nagyobb volt. Hosszú, hosszú időre elvesztettem lelki egyensúlyomat. Sehol sem találtam helyemet a világban. Vergődtem. Majdnem elfogytam.

A kínok perzselő, testet sorvasztó, csontot aszaló tüzeiben rájöttem, hogy Isten hatalmasan földresujtott. Kegyetlenül megpróbáltattam. Megérdemeltem. Mire erre a felismerésre jutottam, már némileg enyhülten morzsolgattam magamban Balassának a kárhozát széléről elkiáltott sorait:

*„Bocsásd meg, Uristen, ifjúságomnak vétékét,
Sok hitetlenségét, undok fertelmességét;
Töröld el rütségét
Minden álnokságát,
Könnyebbítsd lelkem terhét.“*

* A szerzőnek *Mária-Siralom* c. oratóriumát, az első magyar passiót, május 30-án mutatta be a Budapesti Ének- és Zeneegyesület a Zeneakadémián. A szólórészleteket Basilides Mária (Mária), Rösler Endre (Szent János) és Jámbor László (Jézus) az Operaház tagjai énekeltek.

Igy kínlódtam sokáig, kérve az Istent, hogy ne hagyjon elveszni nagy zuhanásomban. S mivel az emberi szív csak egy bizonyos fokig bírja a legnagyobb szenvedést is s akkor vagy megszakad, vagy megenyhül; magam is ezen a ponton lévén, egy kicsit ennen erőmből, de főként a felsőbb hatalmak segítségével, lassankint magamhoz tértem és újra tervezgetni kezdtem életemet.

Ezekben az őszintén vallásos hetekben vetődtem el a Nemzeti Múzeum könyvtárába, ahol Tolnay Gábor barátom hívta fel a figyelmemet az akkor nem rég felfedezett ó-magyar Mária-Siralomra. Rögtön ide is adta. A gyönyörű vers igen nagy hatással volt rám. Akkor született meg bennem, mintegy mennyei ajándékként, a Mária-Siralom oratórium gondolata. Boldogan ragadtam meg a tündöklő koncepciót. Attól a pillanattól nem volt nyugtom. Megmenekülésem felett érzett örömben átjárt a hála is, fogadalmi alkotásnak tettem meg tehát a Mária-Siralmat. Az ihlet lázát nagyban fokozta bennem a gimnáziumból hozott, évek óta szunnyadó, de most újra lángra gyúló Mária-tisztelet. Munkához láttam hát. Olyan voltam visszatért életkedvemmel, mint a mozdony motorja a nagy kanyarban, mikor a dombra igyekszik fölfele.

2.

Legelőször, mivel kevésnek találtam az ó-magyar Mária-Siralom szövegét, anyaggyűjtéshez láttam. Mint Kodály volt növendéke, elsősorban természetesen a népének és a népzene felé tájékozódtam. Így jutottam el a becses nyersanyaghoz: az egyházi népénekhez.

Tudtam, hogy Volly István kitűnő és nagyrabecsült egyházi népének-gyűjtő. Hozzá fordultam. Főképpen a szövegek miatt, de a dallamok is érdekelték; mert bár tudtam, hogy a készen kapott dallamok feszélyezni fognak az alkotás sodrában, (amelynek a legszebb mozzanata éppen a dallamkitalálás mámoros pillanata), mégis alig vártam, hogy ízlelgessem a drága népi anyagot, melyről tudtam, hogy tartós ihletett hangulatban fog tartani.

Mohón láttam hozzá a kapott pazar népi anyag tanulmányozásához. Körülbelül 36 dallam, ugyanannyi szöveg, továbbá más dallamnélküli versek és töredékek voltak a kezemben. Valamennyi a keresztrefeszítés nagy eseményét tárgyalta megható népi képekben és az ó-magyar Mária-Siralomra emlékeztető ódon nyelven.

Nem is kellett sokat fáradnom, hogy stilárisan egybehangoljam szöveggönyvem részére az ó és új magyar Mária-siralmakat, mert annyira hasonlítottak egymáshoz. Ki ne venné észre pl. a mottóban idézett versek megejtő szépségű nyelvi egyezését és hangulatkifejező tökéletességét? Vagy ebben itt alább:

*„Szemem könnyel árad,
Szívem búval fárad,
Te véred hullása
Én szívem alélása.“*

(O-magyar Mária-Siralom.)

*„Ó mily véres a tested,
Mellyel a földet fested,
Jézus fényes csillagom!
Jaj, hogy nézem szent fejedet,
Elfordítod szemeidet.
Jaj, jaj édes magzatom!“*

(Egyházi népének.)

Az anyaggyűjtés és elrendezés lázas munkájában szélesedett ki bennem nagyszabású oratóriummá a mű. Népi oratóriummá. Eleinte csupán egy nagyobb Mária-szólót képzeltem el néhány díszesebb kórossal. A nagyszerű népi anyag tanulmányozása közben lassankint egyre nagyobb-szabású kompozíció körvonalai bontakoztak ki bennem. Pillanatok alatt döntöttem el, hogy egy teljes magyar passiót írok. A Golgota nagy eseményei: a kereszttút, a felfeszítés, levétel a keresztről és a sirbatétel főbb mozzanatai szerepelnek majd. Azonnal felvázoltam a mű zenei építményét is. Középre fel, mintegy a legmagasabb pontra helyeztem el Jézus mély lélekzetű zárt áriáját („Én nemzetem, zsidó népem”). Ettől mintegy jobbra és balra kerül majd Mária két szintén zárt áriája („Ó jaj nékem Máriának” és „Fájdalmas jaj énnekem”), mint tényleges Mária-Siralmak. Bevezetőül egy szélesen hömpölygő, Máriát szólítható, őt a fájdalom elviselésére biztató, tömbszerű kórust terveztem („Szűz Mária gyászvirág”). A mű végére pedig egy himnikus kart a halálon győzedelmeskedő Krisztusról („Dicsértessék Jézus koporsója”). Valamennyi kikerült a népi szövegekből. E köré az öt zárt szám köré fogom elhelyezni a cselekményt elbeszélő Szent János recitativóit és a drámai pillanatok feloldó lírai látomásokra az a capella korálokat. A „Beteljesedett” nagy pillanata után egy polifónikus szövésszerű zenekari közjáték gondolata merült fel bennem. Azonnal beleillesztettem a műbe. A közjáték hangszerelése (vonósok basszusklarinét-szólóval) szinte parancsolóan jelentkezett belső hallásomban. Így is írtam meg később az egészet, semmit sem változtatva az eredeti elgondoláson.

Ezzel a mű nagyjából készen is volt.

Állt a váz. Megvolt a gerendázat, már csak tető alá kellett hozni a házat, melyet először csak kis kápolnának terveztem egy magyar domb falusi kálváriájára s mely ime toronyos templommá kerekedett a munka lendületében.

Közvetlenül a megírás előtt történt még valami, amit úgy érzem, el kell mondanom, mert forró élményszerűsége és népi vonatkozása döntően befolyásolja a Mária-Siralom megszületését.

A Volly Istvántól kapott népi anyagot 1936 Nagyboldogasszony vigiliáján, egy derűs nyári délutánon kezdtem tanulmányozni kertünkben, Gödöllőn. A diófa alatt ültem szétrakott kottáimmal. Egyszer csak gyönyörű, tiszta, soha nem hallott, gazdag díszítésű Mária-ének csendült fel női karon valahonnan a távolból. A kar folyton közeledett, az ének mind tisztább lett. Már tájszólást is felfedeztem benne.

Közel laktunk az országúthoz. Búcsúsok mentek arra Máriabesnyőre.

A zöld lombfüggönyön áthallatszó, mennyeinek tűnő Mária-éneket elbővölten hallgattam. Nem tudtam betelni vele. De már távolodott is. Összehajtottam papírjaimat, néhány kottalapot magamhoz vettem és a távolodó női kar után mentem, hogy lejegyezzem a dallamot. A Gödöllőtől Besnyőig tartó hosszú úton a zászlók alatt haladó mezítlábas asszonycsoport legalább 20 verset énekelt el a megvesztegető Mária-énekből. (Később megtudtam, hogy maglódiak voltak.) A velük való gyalogolás elég volt, hogy szinte kívülről tanuljam meg a dallamot, amelyet a besnyői templomhoz érve, annak falához támaszkodva, jegyeztem le gyorsan. Azután rögtön bementem utánuk a templomba, mert izgatott-vonzott a mind himnikusabban szárnyaló ének. Már a főoltár előtt álltak. Ott énekeltek nagy felszabadulással a gyémántok között csillogó parányi Máriának:

*„Köszönteni jöttünk Egek lilomát,
Besnyői templomnak szép csillagát!”*

Hogy jobban láthassam őket, a kolostori folyosókon keresztül a főoltár mögé osontam s onnan néztem az oldozott kendőkből előtűnő fájdalmas arcokat és hallgattam az igazi hit révületében „előadott” szívhezszóló éneküket. Valamennyien célhozérten, diadalmasan és „lélektől meleg” szájjal énekeltek. Soha szebbet nem hallottam!

Azután elszéledtek a mellékoltárok felé. Szemérmesen és megilletődötten követtem őket. Kiki letette lelki terhét a Szűz elé. Voltak, akik lementek az alsó templomba, ahol az alacsony bolthajtások alatt a megfeketedett stációképek végén a Fájdalmas Anya oltára állott. Már sokan térdeltek előtte, könnyezve, olvasóval a kezükön. Fájdalmas anyák a Fájdalmas Anya előtt. Itt nem szól az ének. Itt már csak a lélek tárulkozott az Ég felé az elrebegett szép népi szavakon keresztül:

*„Ó szomorú Anya, de gyászba borultál,
A nagy árvaságban te is elmaradtál!”*

Másnap, az ünnepen újra kimentem Besnyőre, mert halottam, hogy sok falu népe fog érkezni a búcsúra. Micsoda éneklés lesz ott!

Mire kiértem, már állt a mise a templomban. Zengett az ének. Benn a templomban 10 falu népe, legalább ezer ember énekelte a fényes korált. Az orgonával kísért unisono ének óriási hatású volt. Az ablakokon bevágódó széles fénykévek és a gyertyafényben csillogó főoltár elragadó színt adtak a tömegéneklésnek.

Kinn a templomudvarban még többen voltak. Itt azonban meglepetésemre nem keveredett egybe az ének. A falvak népe jellemző rátartisággal, külön-külön csoportokban énekelte. A habfehérré keményített ingű boldogi asszonyok pl. egy izzadt üvegbúra alatt álló, hordozható Mária-szobor körül fújták éneküket édes hevesi tájszólással. A valkaiak batyukkal hátukon széleshátú imakönyvekből énekeltek a magukét. A szecsői legények zászlójuk nyelét fogva versenyhangon húzták-zengték díszes hazai Mária-éneket és percenként törölgették verejtékes homlokukat...

Nem tudtam én bizony semmit sem lejegyezni ebben a csodálatos népi polifóniában. Csak bámultam és hallgattam őket. Észrevétlenül járkáltam köztük és átadtam magamat a népének varázsának.

Lassan lementem a templomdombról és hazafelé indultam. A rétről visszanéztem. Ott állt előttem a fehérfalú templom a déli verőfényben. Körülötte a piros zászlókat tartó, éneklő-térdeplő nép. Egy-egy szépen emelkedő korálfordulónál úgy tűnt fel, mintha az egész domb templomostul együtt kissé felemelkedett volna az ég felé...

4.

A máriabesnyői népének-élmény adta meg azután a döntő lökést a Mária-Síralom megírásához. Még sok volt ugyan az átgondolni való, de az anyag, a lélek és a kéz már készen állott a munkára. Egyszer csak azon vettem magam észre, hogy már az ötvenedik partitúraoldalon dolgozok.

A munka hónapjaiban állandóan tiszta vallásos hangulat hatott át, amelynek magas hőfokát soha többet nem éreztem később. Mint legszebb időkre emlékszem vissza ezekre a hónapokra.

1939-ben mint állami ösztöndíjas Bécsbe, majd Berlinbe kerültem. Ott fejeztem be a Mária-Síralmat a Collegium Hungaricumban. Salzburgban tisztáztam le a partitúrát és zongorakivonatot.

Itthon azután karmestertől karmesterig kellett házalnom munkámmal, míg végre egyházi és világi mecénások segítsé-

gével eljutottam oda, hogy munkám, amelyet eddig csak belülről hallottam, a maga valóságában kívülről is megszólal-hasson.

A bemutatón — Jézus szólója alatt — egy pillanatra úgy éreztem, hogy a Mária-Siralom csak *előképe* egy még nagyobb, tökéletesebb, egész estét betöltő színpadra elgondolt Magyar Passiónak, amelyet talán a csíksomlyói, dús barokk nyelvezetű, tömör drámaiságú misztériumjátékok alapján írok majd meg valamikor húsz év múlva, amikor még nagyobb, érettebb művészi és emberi tapasztalatom lesz.

A Mária-Siralom újabb vallásos koncepciót szült.

A nagy téma, tudom, nem hagy nyugton. Az emberi lélek (nemcsak a szerzőé, hanem a hallgatóé is) mindig keresi feloldódását és kifejeződését a leganyagtalanabb művészetben: a zenében. Ez természetes is. Mert mi a Zene? Csak egy lehet: a Lélek mozgása hangokban.

Ottó Ferenc

E L V E K É S M Ű V E K

KASSÁK LAJOS: HIDEPITŐK. (*Singer és Wolfner kiadása 1942.*)

A regény hőse messze földön hagyott barátjának többé-kevésbé hosszadalmas levelekben beszámol eseménytelen életéről, amelyet egy jelképes híd építése közben folytat valahol a világban. „Ami itt élek át napról-napra, abban az én számomra nincs semmi megírni való” mondja egy helyt, s ez a vallomás nagyon őszinte, jellemzi nemcsak a leveleket, hanem Kassák Lajos egész regényét. Egy kitűnő realista, aki a valóság-hű ábrázolás olyan remekléseivel lepett már meg, mint az „Egy ember élete”, ebben a könyvében zavaros és érdektelen bölcselkedésbe téved. Miről bölcselkedik? Nyilván fontos dolgokról: életről, halálról, becsületről, szellemről, kötelességről, hivatásról, — de mindezt valami sűrű unalommal, egyhangú mondatok tompa monotóniájával. Egy forradalmár is lehiggad, amivé azonban új könyvében Kassák higgadt, legalább is meggondolkoztató. Ez a lehiggadás mondanivaló-hiány, ennyi életbölcsesség sivár tehetetlenség az élet izgató tüneményeivel szemben. Valaha egy gyár kormos-olajos hétköznapiját lekötő olvasmányá tudta avatni, felébresztette emberi rokonszenvünket, a szerint, hogy túlzóbban vagy mérsékeltebben hirdette világtelfogását, heves párthiveivé vagy megbecsülő ellenfeleivé tett. Új könyve csak lehangol. Hol van ebből a szó-áradatból, amely legjobb esetben egy údvhadseregbeli prédikátor vasárnapi kenetes igehirdetése lehetne, az „Egy ember élete”-nek feszültsége? Hol van ebben a tehetetlen, lélekben tohonya hősből, aki megszökök az ellenséges civilizációból, hogy jelképes és valóságos hidat építsen, a régi Kassák-hős, aki okosan, biztosan, kemény elszántsággal alakítja ki az életét? Hol van ebben a furcsán színpadszerű környezetben az a realista város- és táj-ábrázolás, amely a „Három történet” nagy elbeszéléseit oly vonzóvá, hitelessé tette? Olyan ez a könyv, mintha Kassák, a fáradt és egyszerre az egyszerűség apostolává emelkedett

Kassák, valamelyik tanítványát másolta volna, gyengébb, színtele-
nebb vonásokkal. Mintha Remenyik Zsigmond egyik gyenge regé-
nyét olvasnánk, az eredeti csípős iróniája, furcsa kolibri-tarkaságú
nagyvilága nélkül. Keressünk üdítő foltokat, hitelességükkel meg-
ragadó arcéleket az unalomnak ebben az áradatában? Egyet sem
tudunk megjegyezni, mert nem is lehet itt megjegyezni semmit,
mégcsak rokonszenvünk sem ébredhet. Az unalom állítólag elaltatja
az éhes oroszlánt is. A „Hídépítők“ unalma nyilván képes lenne
erre a csodára is.

Thurzó Gábor

IGNACZ RÓZSA: RÓZA LEÁNYASSZONY. (*Dante kiadás.*) Az
Anyanyelve magyar finomtónusú pasztellképekben erdélyi sorské-
déseket fölvető témaválasztása, a *Rézpenz* szintén Erdélyben ját-
szódó belső összeütközésektől izzó és környezetét mozgalmasan
megelevenítő drámája, a *Született Moldovában* két faj között ver-
gődő hősnének belső feszültségekkel telt fejlődéstörténete után Ig-
nác Rózsa negyedik regényében visszament a magyar történelem
manapság divatos, de teljesen még mindig ki nem aknázott terüle-
tére és megírta Jókai feleségének, Laborfalvi Róznak életét. A
napjainkban sokat vitatott életrajzi regények király, hadvezér, mű-
vész vagy író hősei sorába így beilleszkedik egy színész is, akinek
figuráia azonban nem kevésbé részese a magyar multnak. Sze-
rencésebb nyugati országokban a színészet fejlődése töretlen vo-
nalban megy át a kollektív középkori misztériumokból a világi jel-
legű és individuális teljesítményt követő szórakoztató vagy ember-
ábrázoló játékbá. Nálunk a szálak elszakadtak és az a kevés, amit
középkori színjátszásunkról tudunk, sem kapcsolható hozzá szer-
vesen az újkori törekvésekhez, melyeknek eredményeképpen mű-
ködik a mai magyar színpad. Ezek a törekvések ugyanabból a meg-
látásból és akaratból fakadtak, mint a felújulásnak nevezett iro-
dalmi periódus, vagy mint politikai téren a reformkor előzményei.
Megismertük a külföld fejlettebb kultúráját és utol akarjuk érni.
Van tehát valami lázas abban a tempóban, amely ezeknek az évti-
zedeknek minden megmozdulását jellemzi. Az elfozadott külföldi
hatások olyan egyoldalúan túlnyomóak és tömegesek voltak, hogy
a Gundolf által hangsúlyozott kiválasztás indexe is meglehetősen
alacsonyan állott, különösen az első időkben. Amint az írók hosszú
időn keresztül nem voltak képesek magukat felszabadítani az ide-
gen témaválasztás, szerkesztés és fogalmazás ihlete alól, úgy a szí-
nészet is készen vette át a meglévő kereteket és példaként állott
előtte a kifejtett játéksílus, melyet Bécsben eredetiben, a pesti né-
met színházban pedig elég hű másolatban szemlélhetett. A manap-
ság sokszor megtárgyalt magyar jelleg állítói és tagadói életfor-
mák és kultúrintézmények vizsgálatában nagyon óvatosan kell el-
járjanak, éppen a történelmi fejlődés ilyen alakulása folytán.

De ha a formák és minták kétségtelen külföldi eredetre utal-
nak, a céloknak és megvalósulásoknak sajátos velejárói egyéni szint
adnak a magyar színészet kezdeti korszakának. Ez a szín a törté-
nelmiség: az a tudat, hogy a színész nem csupán általánosan kul-
turális, hanem nemzeti munkát is végez. Amikor Ignác Rózsa hő-
snőjét megformálja, élénken érzi a történelmiségnek parancsolóan
jellegzetes voltát. Újítása az életrajzi regény műfajában annyi,
hogy nem a születés és halál dátumai közé eső éveket ábrázolja,
hanem a regény első felében jóformán csak a színész-apa Benke
József életét vázolja, a végén pedig megáll a Laborfalvi—Jókai

házasság happy endingjénél, hogy az epilógusban ismét visszahajoljon az apához, akinek forró álmai a híres utód pályájában jutottak a megvalósulás apoteózis-szerű stádiumába. Az olvasó a könyv címe ellenére is hajlandó azt hinni, hogy az igazi hős Benke József, a „bikkfanyelvű székely”, a harcias lófők utóda, aki nem akar sem pap, sem iskolamester lenni, hanem a hivatás szinte mániákus lázával veti bele magát a színészetbe, hogy mint játékos, rendező, igazgató és fordító felvirágoztassa ezt az akkoriban lenézett és mostohán felkarolt intézményt. Az elvont eszmék és célok azonban egy sűrűvérű ember idegrendszerén és alkatán keresztül jutnak el a realizációhoz. Így telik meg a regény vérrel és élő szenvedéllyel. Benke Józsefet nagy természete kényszeríti bele hivatásába, de ugyanaz töri kettőbe pályáját is, hogy végül nyugtalanvérű, zilált vándorként járja a világot és csak annyi maradjon meg elképzeléseiből, amennyit át tudott adni leányának, akit szinte bottal kényszerített a színészi pályára. A sors ironiája, hogy az életében és szándékaiban tévetegebb leány írta be maradandóbb betűkkel nevét a történelembe. A regénynek nem utolsó tendenciája volt, hogy megmutassa az első tisztafajú művésznő pályájának magasbaívelését. Ez sikerült is neki.

Mint írói teljesítmény, Ignác Rózsa könyve az átlagos életrajz-regények legjobbjai közé tartozik. Mint ilyennek, meg kellett küzdenie a legrosszabb regényíróknak, az életnek adottságaival, meg kellett komponálnia a szervtelen adathordalékot, mellyel egy fantáziában fogant figura nincs megterhelve, olyan portréit kellett megfestenie, mely valóban létezett, de modell helyett csak rekonstrukciónak váró szétszórt vonásokat kapott. A fejlődés töretlen vonalát így néha megzavarja a kötelező adatok kásahegye, a személyek hitelességét pedig gyakran árnyékbaborítja a megelevenítés claire-obsureje. Kiváló írói eszközökkel és nagy odaadással megírt munka, de érzésünk szerint az író igazi területe a *Született Moldovában* tisztavonalúsága és magasfeszültségű drámai léggömbje.

Vajda Endre

WICK BELA: KASSA TÖRTÉNETE ÉS MŰEMLÉKEI. (Kassa, 1941.) A magyar történelmi tudományok hőskorában, a múlt század derekán, mikor még csak kevesen figyelték fel a magyar művészeti emlékek szép és szent szavára, e kevés kutató között sok volt az Egyház szerény szolgája. A historia és az archeológia ősi hitelességű studiumai felől közeledtek a művészet történetéhez és keresztény régészeknek nevezték magukat. Ma sem múló értékű eredményeikkel messze meghaladták az ókeresztény művészet kereteit és a napról-napra pusztuló magyar műemlékek sok százát mentették meg a magyar művészettörténet számára. A tudós tevékenységre szánt óciomot nem széptani szenvelgésekre, hanem lelkes lendületű ásatásokra és levéltári és könyvtári kutatásokra fordították. Az egész országot végigvándorolták a magyar műemlékek nyomában és külföldön sem kerestek mást, mint a magyar művészi múlt egész Európát behalózó szálait. Ipolyi Arnold, Rómer Flóris, Bubits Zsigmond nemes alakjai kelnek életre, ha a magyar keresztény régészeknek, e szép eszméért hevülő nagy magyar papoknak emlékéit idézzük.

Az ő örökösük, hagyományaiknak hű követője Wick Béla, Kassa multjának kiváló kutatója. Művelődés- és művészettörténelmi munkásságának nagyrészét a felvidék fővárosának szentelte és életművére a legszebb és legnagyobb magyar gotikus műemléknek,

a kassai Szent Erzsébet-dómnak monográfiájával tette fel a koronát. Új munkája, mely mint a város vendégeinek kezébe szánt és szigorú szakszerűsége mellett a közönség igényeinek is elegettevő hatalmas kötet került kiadásra, a jobb jövő küszöbén a nagy múlt felé fordulásnak, forrásából erőt merítésnek dokumentuma.

A város történetének elbeszélő előadását a város művészeti emlékeinek történeti leírása teszi teljessé. A történeti és művészeti képből a tiszta tudomány éles világosságánál bontakoznak ki a város magyar mivoltának természetes vonásai, melyeken a szenvedés hűsz esztendejének kényszeredett megmásító kísérletei sem bírtak semmit sem változtatni. A gazdag anyag apró adatain, mint kapukon keresztül bocsáttatunk be a városba, melynek urbánus kontúrja a nagyszerű székesegyház zsámolyaként rajzolódik a felvidéki hegyek hátterére. A középkorban királyi falu, az újkorban szabad királyi város, címere az ország címeréből lett, a királyi Magyarországnak Pozsony mellett, a fejedelmi Erdélynek Kolozsvár mellett nem egyszer fővárosa, püspökök székhelye, kivételes kultúrájú város. Olvasva ott állunk a gótikus házak és barok paloták, reneszánszból barokba hajló templomi homlokzatok soraitól szegélyezett főutca nemesi és polgári közönsége közepette. Betekintünk a háború és béke bajaiba, a vértanúkat kívánó vallási villongások, a közigazgatás, bíraskodás, céhek életében megmutatózó városi viszályok, tűzvész, árvíz, földrengés, pestis, kolera csapásaitól sújtott korszakok keserves küzdelmeibe. Szerencsésebb napokban országgyűlések, királyi, fejedelmi, főpapi látogatások, főúri esküvők és temetések teszik elevenné a város életét. A Szent Korona sem kerüli el viszontagságos vándorlásain. Szathmáry György, Tinódi Lantos Sebestvén, Kisdy Benedek, Kazinczy Ferenc városa ez. Itt jelent meg a Mercurius Veridicus, itt került színre először a Bánkban. innen indultak a szabadságharc veressipkásai. Ide vonult be fehér lován az Országgyarapító.

E színpompás kép kompozíciója szempontjából van némi mondanivalónk. Helyesebbnek tartottuk volna a szövegben szereplő források következetesebb közlését. Magában a szövegben csak a szemléletességhez szükséges részt kellett volna közölni magyarul, a forrást a maga egészében, eredeti nyelven és magyar fordításban vagy a lap alján jegyzetbe, vagy a könyv végén külön függelékbe tettük volna. Hiányzik a könyv könnyű kezeléséhez egy-két index is, melynek megszerkesztése a felesleges ismétlések kiküszöbölésére is felhívta volna a szerző figyelmét. A leírászerű műemlékméltatásban az egyes emlékek régi és új, eredeti és restaurált részeit pontosabban meg kellett volna jelölni, hogy a kevésbé képzett művészeti műveltségű olvasó ezeket az elemeket a szemléletben szétválaszthassa. E megjegyzéseink gyakorlati értékűek és egy későbbi kiadás számára szólnak.

A sok képpel szemléletessé tett kötet útmutató a magyar városok történeti és művészeti monográfiái számára.

Vayer Lajos

A Vigilia által neveltetett székely gyermekek a gyergyószentmiklósi áll. gimnáziumban jó eredménnyel vizsgáztak és a következő évben a csikszeredai kat. főgimnáziumban folytatják tanulmányait.

A gyermekek neveltetésére legújabbán Örley István 20 pengőt adományozott.

Szeptemberben jelenik meg

Hegedűs Zoltán

a Vigilia munkatársa

Szamásháti "ÖSZ

című verseskötete.

Előjegyezhető ki-
adóhivatalunkban.

Ára 5— pengő

A SZENTISTVÁNI ÁLLAMESZMÉNEK KORSZERŰ
ÉRTELMEZÉSÉN MUNKÁLKODIK

AZ ORSZÁG ÚTJA

ÁLLAM- ÉS NEMZETPOLITIKAI HAVI FOLYÓIRAT

Szerkesztik: BARANKOVICS ISTVÁN
ÉS DESSEWFY GYULA GRÓF

Előfizetési ára egy évre 8 P, félévre 4 P, egyes szám ára 80 f.

Szerkesztőség és kiadóhiva-
tal: Budapest, VI., Aradi-
utca 8. - Telefon: 12-07-26

A VIGILIA IRÓINAK KÖNYVEI

MÉCS LÁSZLÓ:

ÖSSZES VERSEI — — — — — P 16.—

BALLA BORISZ:

NICZKY NÖVENDÉK (regény) — — — — — P 5.60

A MEGSEBZETT (regény) — — — — — P 5.60

BRÜSSZELI NAPLÓ — — — — — P 3.90

A LÉLEK ÚTJAI (új kiadás előkészületben) —

POSSONYI LÁSZLÓ:

ÜLDÖZNI FOGNAK TITEKET (regény) — — — — — P 5.60

AZ ARNYÉK (regény) — — — — — P 5.60

SZILÁGYI IRMA (regény), — — füzve P 4.80 kötve P 5.80

HARSÁNYI LAJOS:

FEJJEL NAGYOBB MINDENKINÉL (regény) — — — — — P 5.60

ÉGI ÉS FÖLDI SZERELEM (regény) — — — — — P 5.60

ÖSSZES MŰVEI (előkészületben) — — — — —

TÓTH LÁSZLÓ:

MAGANYOS JEGENYE (elbeszélések) — — — — — P 5.60

SIK SÁNDOR:

ÖSSZES VERSEI (füzve) — — — — — P 6.80

ZRINYI — — — — — P 5.—

PAZMANY — — — — — P 5.—

ARADI ZSOLT:

AZ EG A RACS MÖGÖTT (regény) — — — — — P 5.60

A JATEKOS FIA (regény) — — — — — P 5.60

IJJAS ANTAL:

MIRANDOLA FORDULÁSA (regény) — — — — — P 6.50

AZ ÜZENET (elbeszélések) — — — — — P 5.—

AZ EMBERELET ÚTJÁNAK FELÉIG (regény) — — — — — P 4.—

JUST BÉLA:

HAJNALI KETTŐ (regény) — — — — — P 4.80

SZAGOS MISE (regény) — — — — — P 5.50

VÖRÖS VAGY FEKETE (regény) — — — — — P 7.50

RÓNAY GYÖRGY:

KERESZTÚT (regény) — — — — — P 5.60

LAZADÓ ANGYAL (regény) — — — — — P 5.60

FAK ÉS GYÜMÖLCSÖK (regény) — — — — — P 11.60

THURZÓ GÁBOR:

ELŐJÁTÉK (regény) — — — — — P 6.50

AZ ADOSSÁG (regény) — — — — — P 6.40

A TINTAHAL (elbeszélések) — — — — — P 2.80

KÉZAI BÉLA:

AZ UTOLSÓ NAP (regény) — — — — — P 5.60

HEGEDŰS ZOLTÁN:

SZAMOSHATI ŐSZ (előkészületben)

TŰZ TAMÁS:

TISZTA ARANNYAL (versek) — — — — — P 2.—

VÉGH GYÖRGY:

HAVAS ÉJSZAKAK (versek) — — — — — P 4.—